

БЕЛАРУСКІ
СЪВЕТ
BYELORUSSIAN
WORLD

№. 6 (35) - 1979

Бійце ў сэрцы іх—бійце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць.
Хай пачуюць, як сэрца начамі
Аб радзімай старонцы баліць...

Максім БАГДАНОВІЧ.

ПАГОНЯ

Слови М. Багдановіча

Музика М. Шчаглова - Куліковіча

Толькі ї сорни тривожним пачую
За країту свою Успалох. —
Сломлю Войстру Браму съятую
І вакху на грозных канех.

Кор f Ізб-
лаш по-
но пра-
но сц-ца
ко-ні,-
рвун-ца,

Імкунцід і цям-ка хры- п'ян...ста-ра- дау-

Толькі ї сорни тривожним пачую
За країту свою Успалох. —
Сломлю Войстру Браму съятую
І вакху на грозних канех.

іни хры- віт-каш Пав- го- ні не разь-

У бязьмерну даль лиців'ї.
А за замі, пред замі — газы.
У пагон зе хім съпішши ви?
Дзе шляхі ваші бідуці і куды?

бінь,
на спы- нінь, на стры-
не разь- біць

Мо яны, Беларусь, панясялься
За твоїм дадзімі уздагом,
Што забылі Цібі, адраксія,
Прадалі і аддалі ў палю?

Бече ї сорни их — бече мачані.
Не давайце чужиниці біцы!
Хай пачунош, як сорна начамі
Аб раздэмай старонія баліці...

Мах роднія, Махі-Краіне!
На усамініцца гатакі боль...
Ты прабаб, Ты прыблі свято сына,
За Цібі инш умерці дазвале!...

1
маць. ста- ра- маць.
2
не разь- біць

fine

М. БАГДАНОВІЧ у інших мовах...

Sonnet

Among the sands of Egypt sifting round,
Above the clear blue Nile's bright-gleaming wave,
For many thousand years there stands a grave.
Therein a pot with grains of corn was found.

The seeds were dry as dust, but still were sound,
And vital power within themselves could save,
That, sown again, swift-thrusting shoots they gave,
And soon the ears were waving o'er the ground.

There is your symbol, homeland slumbering still!
When once aroused by your poor people's will
I know that you won't fail to face the day,

But forward you will surge, a thundering stream,
And through all barriers you will force your way,
And far ahead will flow in power supreme.

1911

ПОГОНИ

Только в сердце тревожном почую
За отчизну любимую страх --
Вспомню Острую Браму святую,
Грозных всадников на скакунах.

В белой пени проносятся кони,
Мчатся, тяжко храля, во всю прыть...
Стародавней Литовской Погони
Никому не спрятать, не разбить.

В неоглядную даль вы летите,
А за вами, пред вами — газа.
И за кем вы в логоню спешите?
Где ваши путь и ведет он куда?

Иль они, Беларусь, испачкав
За сынами родимой земли,
Что отвергли тебя, отреклися,
Отреклися и в плен узели?

Бейте в сердце их, бейте мечами,
Чтоб вовек им чужими не стать!
Пусть узнают, как сердце ночами
Изнывает за родину-мать...

Мать-отчизна! В лихую годину
Не уймется щемящая боль...
Ты прости, ты прими к себе сына!
За тебя умереть мне позор!

В даль летят и летят эти кони,
Звонкой сбруей гремя, во всю прыть ...
Стародавней Литовской Погони
Никому не спрятать, не разбить...

1916

Abend

Langsam steigt des Mondes Scheibe
Über ferne Wälder.
Fahle Nebelstreifen treiben
Über dunkle Felder.

Wilder Enten Flügelklingen
Fällt von Sternen nieder.
Ein paar junge Stimmen singen
Alte Liebeslieder.

Und ich lausch' in mich versunken,
Den vertrauten Tönen,
Heimgekehrt, bin ich wie trunken
Von der Heimat Schöne.

Man erkennt der Fremde Enge
Hört man all das wieder:
Heimatluft und Heimatklänge,
Weißenhagens Lieder.

Пераклады: Walter May

М. Талов.

E. F. von Engelhardt

Аўген КАЛУБОВІЧ

ПЯСЬНЯР СВАБОДЫ І КРАСЫ^{*)}

Ты ня згасьнеш, ясная зараначка,
Ты яшчэ асьвеціш Родны Край.
Беларусь мая! Краіна-браначка!
Устань, свабодны шлях сабе шукай!

М. Багдановіч

У далёкім сонечным Крыму, блізка берагу Чорнага мора, на краю брацкага могільніка Ялты, самотна стаіць мармуровы помнік з жалезнай агарожай. 25-га траўня 1917 г. тут знайшоў сабе вечны супачынак клясык беларускай і сусветнай паэзіі — Максім Багдановіч. Ні прыбой марскіх хваляў, ні шум пірамідальных кіпарысаў, што абступаюць магілу, ня могуць разбудзець перадчасна заснуўшага паэты на 26-ым годзе ягонага жыцця, у самым росквіце паэтычнага таленту.

М. Багдановіч нарадзіўся 9-га сінекання 1891 г. у Менску ў сям'і настаўніка, ведамага беларускага этнографа й гісторыка, актыўнага дзеяча партыі «Народная Воля». Калі яму было паўгода, сям'я пераяжджае ў Горадню. Там, на ўскрайне места, над Нёманам, на ўлоныні прыгожае беларускае прыроды, і правёў паэта першыя гады свайго маленства, якія пакінулі на ўсё жыццё ў ягонаі памяці не забытнае ўражаныне. Бацька паэты, які сам паходзіў зь беларускае сялянскае сям'і ў Халопенічах і любіў усё беларускае, прышчапляў гэтую любасць і свайму сину. З гэтай мэтаю ён ня раз браў Максіма ў свае этнаграфічныя падарожжы па «щудоўнаму краю — занёманская Беларусі».

Хутка аднак па съмерці маці паэты, бацьку пераводзяць на працу ў Ніжні Ноўгарад, дзе ў 1902 г. Максім паступае ў гімназію. У суровыя дні рэвалюцыі 1905 г. ён бярэ ўдзел у студэнцкіх сходах і дэманстрацыях, выступае супраць расейскага самаўладзтва, якое душыла ў ягонаі край — Беларусь. У 1911 г. у Яраслаўлі, куды бы зноў пераведзены бацька, Максім канчае гімназію.

Чулая паэтычная душа, узгадаваная ў нацыянальным беларускім духу, востра перажывала растаныне з Родным Краем і прагла на Бацькаўшчыну. Успаміны Горадні, частыя апавяданыні бацькі, знаёмыства з гістарычнымі й этнаграфічнымі матар'яламі ў багатай бацькавай бібліятэцы ўмацоўвалі ў паэты думку вярнуцца ў Беларусь і аддана ёй служыць. І вось улетку таго-ж году, праўда толькі на кароткі час, ён прыяжджае ў Вільню й Радашковічы, каб хоць крыху падыхаць родным паветрам, зблізу пазнаёміца з жыццём свайго народу. Тут-жэ ён завязвае цяснейшыя контакты з адзіна тады беларускай газэтаю «Наша Ніва», куды ўжо ад 1907 г. дасылаў свае першыя творы; уваходзіць у бліжэйшыя сувязі з выдатнымі дзеячамі беларускага нацыянальна-вызвольнага руху — братамі Луцкевічамі, Вацлавам Ластоўскім, Ядвігіным Ш. і іншымі.

У канцы лета ён імкнецца паступіць у Пецярбурскі юніверсітэт, куды яго, на рэкамэндацію «Нашай Нівы», запрасіў акадэмік А. Шахматава рыхтавацца на наву-

^{*)} Зь некаторымі палпраўкамі гэта реферат, чытаны на акадэміі з нагоды 30-ых угодкаў съмерці М. Багдановіча ў Беларускай гімназіі Імі Янкі Купалы ў Міхельсдорфе (Німеччына).

коўца катэдры мовы, гісторыі й этнаграфіі Беларусі. Стан ягонага здароўя й адсутнасць матар'яльных сродкаў перашкодзілі яму здынейсьніць гэты плян, і М. Багдановіч паступае ў Яраслаўскі Юрыдычны ліцэй. Навучаныне у ліцэі не задавальняла духовых патрэбаў паэты. Яго болей цікавіла філялогія, цягнула ў вірлітаратурнае стыхі. Ужо тады ён быў знаёмы із сусветнай літаратурай, пісаў свае вершы ды перакладаў у беларускую мову паэтаў Заходняе Эўропы. Таму зусім натуральная, што М. Багдановіч мала наведваў лекцыі, больш сядзеў у бібліятэцы, самастойна працуочы над паширеннем сваіх ведаў, галоўна ў галіне літаратуры й замежных моваў.

У 1916 г., па сканчэнні ліцэю, ён канчальна вырашае вярнуцца ў Беларусь, каб поўнасцю аддацца справе служэння свайму Краю й народу. Прыехаўшы ў Менск, ён паступае на працу ў Губэрнскі Харчовы Камітэт і адначасна супрацоўнічае ў Беларускім Камітэце Помачы Уцекачам — ахвярам 1-ae сусветнае вайны. Актыўны ўдзел бярэ й у грамадзка-палітычным руху, скіраваным на поўнае вызваленіне беларускага народу з-пад маскоўскага ювіолі.

Але ня доўга давялося яму працаўць на роднай ніве: цяжкая хвароба (сухоты) падточвала ягонае здароўе. Сам паэта прадчуваў хуткую развязку свайго жыцця й таму не хацеў пакідаць Беларусі. Аднак усё-ж быў змушаны сябрамі выехаць на курорт у Ялту, скуль неўзабаве й надышла сумная вестка аб ягонаі съмерці.

Літаратурная творчасць М. Багдановіча пачалася ў раннім веку: ужо ў 1907 г., калі паэту было 15 год, ён надрукаваў у «Нашай Ніве» (№ 24) свой першы твор «Музыка». Ад гэтага часу ягонае імя ня зыходзіла з балонаў гэтае газэты й іншых беларускіх выданняў. У 1913 г. у Вільні выходзіць зборнік ягоных выбраных вершаў «Вянок», а паўнайшы збор твораў паэты ў двух тамах выдаў у 1927-28 гг. Інстытут Беларускай Культуры ў Менску.

Спадчына М. Багдановіча за няпоўныя 10 год творчага натхненія — ягоная паэзія, проза, літаратураведа й публіцыстыка — ёсьць залатым укладам у скарбніцу беларускай культуры. Ідэйная выразнасць, сілай мастацкага абагульнення, разнастайнасць й багаццем формаў паэтычнага майстэрства вызначае ягонаю паэзію, у якой ён пэндзлем гэніяльнага мастака непаўторна адбіў жыццё беларускага народу, яго спрадвечную прагу да свабоды, праўды й красы.

Свае эстэтычныя пагляды, пагляды на прызначэнні й ролю мастацтва ў жыцці народу, паэта выказаў яшчэ ў апавяданні «Музыка», каторае дзеля таго можа быць разгляданае ня толькі як першы й праграмны твор М. Багдановіча, але й як ягоны мастацкі маніфэст.

Навязваючы да навейшага гісторыі Беларусі, М. Багдановіч майструе ў ім вобраз народнага музыкі-змагара, які сваім нязвычайнім талентам служыць паняволенаму народу. «Музыка... граў моцна, гучна: гудзіць струны, звоніць рымка, бас, як гром, гудзіць і грозна будзіць ад сну... І людзі падымалі апушчаныя галовы, і гневам вялікім блішчэлі іх сълёзы... Бляднелі й трасыліся, як у ліхаманцы, і хаваліся ад страху, як тыя гадзюкі, усе крыўдзіцелі народу... І хадзіў ён... між бедным людамі і гранынем сваім будзіў ад цяжкага сну». «Злыя-ж людзі», угледзеўшы ў ім пагрозу для свайго панаванья, намагаліся купіць у музыкі чудоўную скрыпку, каб пазбавіць яго ўпłyvaў на свой народ. Непадкупны музыка не прадаў яе нікому. «Але прыйшоў час, і музыкі ня стала: злыя... людзі кінулі яго ў турму, і там скончылася жыццё яго». Аднак аўтар, які моцна верыць у духовыя сілы свайго

народу й поўнае яго адраджэнне, прадракае, што «з-ламіж таго народу, катораму (музыка) коліс граў, выйдуць дзесяткі новых музыкаў і граньнем сваім будуть будзіць людзей к съявлту, праўдзе, брацтву й свабодзе...»

Далейша разьвіцьцё такога пагляду на мастацтва выяўлена ў «Апавяданні аб іконынку і залатару» і ў «Апокрыфе». У вапошнім творы яно як-бы для Божага бағаславенства мастацтва выказана вуснамі Хрыста: «Добра быць коласам, але щасцілівы той, каму давялося быць васільком. Бо нашто каласы, калі няма васількоў».

Мастацтва, такім чынам, як вялікая духовая сіла, павінна годна служыць народу, даваць яму эстэтычную страву для души, абуджаць вялікія ѹ чистыя пацупы чалавечасці. А паэта, каб быць вартым гэтакага высокага прызначэння, аваляваны зь цярплівасцю каваць свае вершы:

Ведай, брат малады, што ў грудзёх у людзей
Сэрцы цвёрдыя, быцам з каменьня.
Разаб'енца аб іх слабы верш заўсягды,
Ня збудзіўшы съявитага сумленья.

Трэба з сталі каваць, гартаваць гібкі верш,
Абраўбіць яго трэба зь цярленинем.
Як ударыш ты ім — ён, як звон, зазъвініць,
Пыренуць іскры з халодных каменьняў.

«Песьняру»

М. Багдановіча заўсёды хваляваў гістарычны лёс беларускага народу, трагедыя ягонага паніяволенага жыцця ў Расейскай Імперыі. Цяжкія думы аб народзе ѹ Бацькаўшчыне не давалі яму супакою. «Заўзятыя адносіны да «самастойнай» Беларусі», — съведчыць ягоны стрыечны брат, — дарэшты паглыналі ўсе яго турботы ѹ усю ўвагу. Паэта замыкаўся ў сваім пакой, углыбліваўся ў гэтых пытаньні і... ізаяляваны ад штодзённых будніў, пражмы ўсе апошнія гады» *).

Замыкаўся, зразумела, для таго, каб тварыць і каб сродкамі паэзіі каваць вызвольную зброю, у васнову якое ён клаў ідэю свабоды. «Ідэя нацыянальнага бліску ѹ велічы народу, неабходнасць яго палітычнага разніяволення», — як пісаў паэта сам, — вось праводная зорка ягонай грамадзянскай лірыкі.

Праўда, у роздуме над лёсам Беларусі М. Багдановіча часам апаноўвае безнадзейная роспач, і ён губляеща ў пошуках дарогі да свабоды:

Была камісія пары: гучэла завіруха
І замяла майё мінуўшчыны съяды
Усьціхла ўжо яна... Плынуць у даль гады,
А ўсё на б'юща скрыдалы духа:
Куды цяпер ісці? Куды?

У душы гарыць агонь нуды — пануры. чорны.
Ці мне крыніцай сълез сваіх яго заліць
І плюгам цяжкага мучэння сэрца ўзрыць? —

*) Ліст Пятра Гапановіча да свае сястры Веры ад 6. V. 1915 г. — Шлях паэта, зборнік успамінаў і біяграфічных матэрыялаў пра Максіма Багдановіча. Складальник Н. Б. Ватацы, Мінск, 1975, бб. 214-215.

Мо ўзыдуць там надзеі зёрны!..
 Куды-ж ісьці і што рабіць?
 «Была калісь пары...»

Адылі гэта былі рэдкія, мімалётныя хвіліны. У «Санэце» («Паміж пяскоў Эгінэц-кай зямлі») ён выказвае думку, што доўгатрываляя няволя ня здольная вытруціць прыроднае існасьці нацыянальнае беларускае души. Ужыўшы аналёгію із «жменяю насеñня», «засохлых зернейкаў» у гаршку, знайдзеным у магіле, што колькі тысяч год стаяла «над хвальмі сінеючага Ніла», а «усё-ж такі жыцьцёвая іх сіла збудзілася і буйна ўскаласіла парой вясенняй збожжа на ралльлі», — паэта заяўляе:

Вось сымбаль твой, забыты Краю Родны!
 Зварушаны нарэшце дух народны,
 Я верую, блісплодна не засыне,
 А ўперед рынецца, маўляў крыніца,
 Каторая магутна, гучна ймкне,
 Здалеўшы з глебы на прастор прабіцца.

Гэтая ўжо сама па сабе натуральная, а таму ніколі нязгаслая нацыянальная стыхія души народу падкрэсліваеца М. Багдановічам і ў вершы «Слуцкія ткачыхі», дзе «бязвольная рука» беларускі, адарванай ад роднай хаты й нівы ў панскі двор, сама «тчэ, заміж персыдзакага ўзору, цвяточок радзімы васілька».

Моцная вера ў жывыя сілы беларускага народу й прывяла М. Багдановіча ў авангард адраджэнскай літаратуры нашаніўскай пары. І ён, падобна Я. Купалу й А. Гаруяу, на струнах свае паэтычнае ліры пачаў будзіць нацыянальную съведомасць у беларускім народзе, клікаць яго на змаганьне супраць маскоўскае няволі, за сваю свабоду.

У яркіх і праудзівых фарбах свае грамадзянскае лірыкі слайнай мінуўшчыне некалі вольнага Беларускага Краю («Летапісец», «Песьня пра князя Ізяслава Полацкага», «Пагоня») паэта супрацьстаўляе пакуты няволі. У вершах «Краю мой родны...», «Мае песьні» і іншых ён малюе сумны абраз ажабрачанае й скаванае ланцугамі няволі Беларусі, дзе «гора» здушыла «дыханье ў народзе...» разыліся, як мора, родны наш край затапіла» («Краю мой родны...»):

Краю мой родны! Як выкліты Богам —
 Столікі ты зносіш нядолі.
 Хмары, балоты... Над збожжам убогім
 Вецер гуляе на волі.
 Поруч раскідалісь родныя вёскі.
 Жалем сціскающа грудзі!
 Бедныя хаткі, таполі, бярозкі,
 Усюды панурыя людзі...
 «Краю мой родны...»

Грозна песьня разыліваеца, грыміць,
 Долю горкую, мужыцкую кляне,
 Бо нявідзімы ланцуг на іх вісіць,
 Бо ім цяжка жыць у роднай старане.
 «Мае песьні»

Нават вобразы беларускае прыроды, якія з такой любасцю й эмаяціональнай цяплынёю стварае паэта ў сваёй багатай пэйзажнай лірыцы («Упалі з грудзей Пана

Бога», «Чуеш гул?..», «Дождж у полі і холад...» і іншыя), часта выконваюць у яго туюж сацыяльную функцыю, выклікаючы агульны настрой нядолі:

Дождж у полі і холад... Імгла..
Дзесь у вёсцы міртаюць агні.
Там, зълякаўшысь, схавалась, лягла
Доля горкая ў чорным цяні.

І пад цёмнымі скрыдламі ночы
Ня убачаць цапер яе вочы.

Толькі вечер асенныі, начны
У полі сумна гудзішь і пле
Аб радзімай старонцы глухой
Ды аб долі няшчаснай яе.
«Дождж у полі і холад...»

М. Багдановіч разумеў, што беларускі народ для таго, каб уз্যняцца на змаганье за сваю свабоду, павінен усьведаміць сваё няволініцкае палажэнне ў расейскай дзяржаве. З гэтай мэтаю ў вершы «Народ, Беларускі Народ!», які нагадвае сваёасаблівую вершаваную адозву, ён спрабуе дазь разгорнуты, але даступны разуменню кожнага малюнак гэтага нацыянальна-палітычнага паняволенія:

Твой край у няволю забралі,
Цябе ня пушчалі зь ярма
І душу тваю абакралі —
У ёй нават мовы няма.
Збудзіўшысь ад грознай бяды,
Увесе поўны съяротнай жуды,
Ты крикнуль ня вольны: «Ратуйце!»
І мусіш ты «Дзякую» кричаць.
Пачайце-жа гэта, начайце,
Хто ўмее з вас сэрцам чуваць!

У дарозе нацыянальнага ўсьведамленія свайго народу паэта йдзе так далёка, што павучае народ ня служыць болей «чужынцам». паняволінікам. У вершы «Досі ўжо, браты, чужынцам мы служылі» (які ўпяршыню быў апублікованы ў 1927 г., у т. 1 выдання «Творы М. Багдановіча») ён заклікае:

Досі ўжо, браты, чужынцам мы служылі,
Досі ўжо пашаны ім прыдбалі;
Не сваю — чужую долю баранілі,
Пад чужымі съягамі ўміралі.

А, разам з тым, паэта стараецца падтрымліваць і разъвіваць нацыянальна-беларускія пачуцьці, замілаваныне да Маці-Беларусі й да ўсяго роднага, беларускага. У яго нават і тады, калі на фронт і.ае суսветнае вайны

Узялі хлопца... ў маскалі,
У далёкую старонку павялі
«Як Базыль у паходзе канат»

«пад чужымі съягамі» паміраць, -- то й тады беларускі юнак не забываецца на сваю Бацькаўшчыну:

— Гэй, чалом табе, чалом, Беларусь,
Уся староначка бяздольная!
Не забыў твой сын свае маці,
За цябе ў зямлі яму ляжаці. —

Як Базыль у паходзе канай,
Усё старонку сваю спамінаў.

Там-же

У іншых вершах грамадзянскае лірыкі М. Багдановіч адкрыта заклікае беларусаў узвіняцца на змаганыне за свае права. Гэтак ува ўспомненым тут вершы «Дождж у полі і холад...» перадапошняя стрafa заканчвацца зваротам,

Каб змагацца зь няпраудай ішлі,
У чым сэрцы сумленыне ня съпіць.

А ў вершы «Пагоня», які стаўся адным з нацыянальных беларускіх гімнаў, паэта мячом коñніка Пагоні паўстрымоўвае сваіх слабых духам суайчыннікаў ад національнае зрады й съмерці, настаўляе на самаахвярныя патрыятычныя чыны:

Мо яны, Беларусь, панясціліся
За тваімі дзяцьмі у здагон,
Што забылі Цябе, адракліся,
Прадалі і аддалі ў палон?

Беце ў сэрцы іх — беце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начамі
Аб радзімай старонцы баліць...

Маці родная, Маці-Краіна!
Ня ўсьцішыца гэтакі боль...
Ты прабач, Ты прымі свайго сына,
За Цябе яму ўмерці дазволь!..

У змаганыні за свабоду на трэба спыняцца перад цяжкасцяй, не палахацца варожых сілаў, а дзеіць съмела й рашуча, як дзеялі калісь нашы вольныя прашчуры ў вабароне свайго права на жыццё:

З гэтых дзедаў суроўых прыклад нам-бы ўзяць —
Ня хіліца зь бяды, ня пужацца агня,
Бо мы толькі тады дачакаемся дня,
Калі нас не здалес змаганыне зълякаць.
«Нашых дзедаў душылі...»

Рушымся, брацыя, хутчэй
У бой з жыццём, пакідаючы жах,
Крыкі пужлівых людзей
На стрымаюць хай бітвы размах...
«Рушымся, брацыя, хутчэй...»

Магутным голасам свайго паэтычнага дару М. Багдановіч як запраўдны пісьменнік свабоды кліча на ратунак нацыянальную рэвалюцыю, якую ён уяўляе сабе ў алегарычным вобразе ўсёчачышчальной навальніцы; кліча вецер, каб той віхрам сваім ад «чыстага зярна» прауды адвеяў усю «палову» крыўдаў і несправядлівасцяў;

кліча цыклон, які б ударыў на мора, успляснуў у ім ваду, выкінуўшы зь яе на бераг «горы пэрлаў» свабоды.

Устань, навальніца, мкні нанова,
Узвый, вецер, зь ёю заадно!
У віхры ўляціць палова,
Пакіне чыстае зярно.

Удар, цыклон, удар на мора,
Цалуй яго ў глухое дно,
Усплясьні ваду — і пэрлаў горы
На бераг выкіне яно.

«Устань, навальніца...»

Паэта верыць у перамогу гэтай рэвалюцыі, якая завершыцца, кажучы ягонымі словамі — «палітычным разыяволеннем (беларускага) народу» й паўстаннем «самастойнай Беларусі»:

Беларусь, твой народ дачакаецца
Залацістага, яснага дна.
Паглядзі, як усход разгараецца,
Колькі ў хмарках залётных агня...
«Беларусь, твой народ...»

Пяру М. Багдановіча належыць нямала вершаў, у каторых ён адчувальна пірадаў дыханье беларускае прыроды, разнастайнія рухі чалавече душы. Гэта ён, не знайшоўшы ў людзкім съвеце разумнае арганізацыі жыцця, шукаў гармоніі й красы ў зачарованым царстве прыроды ды ў прыгожых і чистых пачуццях ча-лавечага сэрца. Вершы «Дождж у полі і вецер...», «Завіруха», «Над возерам», «Доб-рай ночы, зара-зараніца», «Срэбныя зымеі», «Па-над белым пухам вішняў» і іншыя належыць да найлепшых шэдэўраў пэйзажнай лірыкі ў сусьветнай паэзіі.

Будучы ў першую чаргу песьняром свабоды й красы, М. Багдановічу ня была чужой і іншая тэматыка. Болей таго: адна із ягоных заслуг перад беларускай паэзіяй якраз і ёсьць у tym, што ён узбагаціў ейнае тэматычнае кола, увёўшы ўпяр-шыню ў беларускую паэзію урбістычную тэматыку (разьдзел «Вянка» — «Мес-та»), разам з Я. Купалам — толькішто згадваная пэйзажнную лірыку й лірыку каханья (разьдзелы «Вянка» — «Мадонны», «Каханыне і съмерць»), спрадвечную тэму жыцця й съмерці, звязаў беларускую паэзію з аntyчнай (грэцкай і рымскай), заходня-еўрапейскай і ўсходній паэзіяй. Асобна назавем так блізкую на-шаму сэрцу эмігранцкую тэматыку (вершы «На чужыне», «Эмігранцкая песня», пераклад «Дзявюх песьняў» Ю. Святагора й інш.).

Паэта лірычнае мініятуры, реалісты з творчага метаду, М. Багдановіч дасканала валодаў палітрафу сродкаў паэтычнае стылістыкі й вэрсыфікацыі. Ён пашырый і разывіў у мове беларускага верша паэтычныя сродкі гукапісу — алітэрацыі й асанансу. З майстэрствам вітуоза карыстаўся такімі складанымі кананічнымі фор-мамі верша, як саіэт, рандо, актава, трываlet, пентамэтар, тэрцыны, рандэль, пэр-сылэзская рубай й японская танка. З гэтага гледзішча, ягоная паэзія ў беларускай літаратуре становіць сабою як бы анталёгічную сусьветнае паэтычнае культуры. Узьняўшы тэхніку беларускага верша на наўбываючу да яго вышыню, ён зрабіў вялікі ўплыў на ўесь далейшы ход раззвіцця беларускае паэзіі, скліўшы яе

бок съведамага й творчага карыстаныня найлепшымі здабыткамі паэтычнага майс-
терства съвету.

Есьць чары у забытым, старадаўним;
Прыемна нам сталецьцяў пыл страхнуць
І жыць мінуlyм — гэткім мудрым, слайным —

Мы любім час далёкі успамянуць.
Мы сквапна цягнемся к старым паэтам,
Каб хоць душой у прошлым патануць.

Таму вярнуўся я к рандо, санэтам,
І бліснуў ярка верш пануры мой:
Як месяц зіхациць адбітым съветам,

Так вершы зъязоўца даўняю красой!
«Тэрцыны»

Арача таго, лісаў М. Багдановіч пра гэтыя формы верша, карыстаючыся імі, ён меў «на ўвазе ня толькі іх красу... і жаданыне прышчапіць да беларускай пісьменнасці здабыткі чужаземнае (працы), памагчы (надаць) ёй больш эўрапейскі выгляд», — але «фактам зъяўленення іх хацеў... давесыці здатнасць нашай мовы да самых строгіх вымог вершаванай формы» *).

Будучы знаёмы зь некаторымі чужымі мовамі (лацінскай, французскай, нямецкай і іншымі), М. Багдановіч пераклаў у беларускую мову шмат якія пэрлы сусьветнае паэзіі. У ягоным перакладзе ўпяршыню ў нашай мове заіскрыміся ўсімі сваімі фарбамі й гукамі творы Гарацыя й Авідзія, Шыльлера й Гейнэ, Вэрлена й Аргера, Вэрхарна, Рунеберга, а таксама творы скандынаўскія й гішпанскія, пэрсыдзкія й японскія, расейскія, украінскія й сэрбскія. І гэта быў не мэханічны пераклады, бо паэта глядзеў на пераклад як на творчы акт. Чужыя творы, праходзячы ягоную творчую лябараторыю, пераплаўляліся ў сваіх паэтычных сродках, дапаўняліся арыгінальнымі асаблівасцямі беларускае паэзіі й мовы, што надала ім новую мастацкую афарбоўку й эмаяціянальную сілу.

Паэтычная творчасць М. Багдановіча пакінула яркі сълед у гісторыі беларускай літаратуры, хоць і, успыхнуўшы мэтэорам, яна так хутка дагарэла на паэтычным небасхіле.

*) Ліст М. Багдановіча ў рэдакцыю часапіса «Маладая Беларусь» ад 27. XI. 1911 г.

Васіль БЫКАЎ

МЁРТВЫМ НЕ БАЛІЦЬ

Аповесць

працяг

17

На двары нас адразу аглушае выбух. Мы абое падаем, пасъля Юрка, ускочыўшы, перабягае за рог нейкага хлеўчука. Там ён азіраецца, маючи намер бегчы далей, але я ў гэтай справе яму не раўня, і ён, прысеўшы ля вугла, цярпліва чакае мяне. А я кульгікаю на адной назе і шылпару наўкоала вачыма — каб дзе якую гранату... Трэба гранаты, бо з вінтоўкай і пісталетам мы нядоўга наваюем суправаць танкаў. Ад хлеўчука Юрка давягае да пахіленага выбухам плятня і зноў прысядае. За плятнём на сънезе шэрая пляма варонкі, далей засынежаны, стаптаны съядамі і закіданы гузакамі зямлі гарод.

— Пі-у-у-у!.. Пі-у-у-у!.. Пі-у-у-у-у...

Эге, ды тут не адны толькі танкі —тут яшчэ міны! Тры перуны-выбухі скаланаюць паблізу зямлю. Між хат узълятае ў неба шызае сънегавое воблака. Юрка хоча пераскочыць цераз пляцень, ды азіраеца на мяне і прысядае. Я дакульгікаю да яго і каленам апускаюся ў сънег, чакаючы, пакуль скончыцца доўгі, прарэзывілы скогат мін. Б'юць з аколіцы навяснымі крутымі траекторыямі. Міны ляцяць доўгая і сваім скогатам, здаецца, выварочваюць нутро. Колькі я на фронце, а ўсё не могу прывыкнуць да гэтага іх праклятага віску. Я пазіраю на Юрку — мне яшчэ не даводзілася бачыць яго пад агнём. Э, ды ён малайчына: сабрана-засяроджаны, пружыністы, хуткі! Ён-бы, вядома, адным махам адтолей гэты гарод і ўжо быў-бы там. Каб ня я.

— Калі тут ня стрымаем, у полі — хана! — крычыць Юрка праз скрыгат, які дасягае свайго апагею і вось-вось абарвешца выбухамі. У такі момант ня да размовы, і я ў думках згаджаюся: вядома, у полі — пагібел...

— Тр-р-рах! Тр-р-рах! Тр-р-рах! — ззаду і з бакоў ірвуць мёрзлы дол блізкія выбухі.

Мы распластаваемся пад плятнём. Камякі зямлі б'юць па съпінах, галовах, нагах, пасъля на сънег падаюць кавалкі сярэдняй велічыні, а земляная пацяруха яшчэ доўга будзе церусіць з неба. Юрка пасъля трэцяга выбуху хуценька ўскоквае і таропка з кароценькай цеплыней у вачах азіраеца.

— Ты, калі што... Адрыс не забуёў?

— Ну што ты!

Адрыс я памятаю: Адчынск. Прыйстанскі завулак. Там жыве [“]Оркава маці, бухгалттар-касір дзіцячага саду. Пра сябе я маўчу. Мой адрыс цяпер не спатрэбіца — ён па той бок, пад неміцам.

— Ну, давай першы! — лёгенька штурхает мяне ў плячо Юрка.

Пэўнеч-ж, ён ня хоча адрываша, страчваць мяне, кульгавага, з свай-

го поля зроку і робіць мне гэтую наблажку. Каб не адстаў.

Абапіраючыся на карабін, я пералажу праз пахілены пляцень, раздругі наступаю на сваю падкурчаную нагу. Баліць, але трэба трываць. На адной назе не пабяжыш... Юрка, прыгнуўшыся, сігае за тры крокі побач. Моцны парыў ветру нізка съцеле чорны, кудлаты хвост дыму ад “студэбэкера” з вуліцы. Хвост гэты накрывае сънегавы дол, які закапцеў, нібы абсыпаны попелам. Мы кідаемся туды, пад дым, і зараз-жа зноў: “Пі-у-у-у... пі-у-у-у...”

— Нічарта яны нам ня зробяць! — крычыць Юрка. — А ну, давай хутчэй!

Ён рэзка парываеца наперад. Нас накрывае дымам. Побач ірвуцца міны. Сънегавой пацярухай б'е ў твар. На момант я перастаю бачыць і, прыгнуўшыся, тырчком лячу ў змрочную съмярдзючую паласу дыму і выбухаў. Вочы заліваюцца съяззамі, я ледзьве не натыкаюся на падрапаную съцяну. Падаю, выразна адчуваючы, як асколкі з лёту прапорваюць полы майго шыняля. Але ногі, здаецца, уцалелі — гэта галоўнае. Пад съцянай праціраю запарушаныя вочы і азіраюся.

Юркі няма.

Спачатку ні спалоху, ні жалю, адно толькі недаўменыне — ён-же толькі што быў побач. Потым раптоўная трывога прымушае мяне ўсхапіцца. Шызае курава ад мін асядае, вечер трошкі адварочвае дымны хвост, і я бачу на сънезе Юрку. Ён ляжыць ніцма, широка раскінуўшы руکі, і ня кратаетца.

Амаль зьдзічэлае ўтрапеніне апанаўвае мой мозг. Не ашчаджаючы ўжо болей параненую нагу, я кідаюся назад і праз некалькі крошкаў распластваюся ля Юркі. Я перакочваю яго на бок. Падстрыжаная пад бокс съветлавалосая галава яго бездапаможна закідваецца патыліцай на сънег. Шапкі на ёй няма. Паўзакрытыя векі сябра хутка-хутка сінеюць і зусім закрываюцца.

— Юрка! Юрка! — крычу я, няўцямна абмацваючы ягонае цела, бо ня бачу раны і не могу зразумець, куды яго стукнула. Усё ва мне нема пратэстуе супраць гэтай самай вялікай бяды: не, ён жывы, ён выживе. Зьяўляецца надзея, што яго толькі аглушыла, кантузіла выбухам. Але ён, відаць, ня чуе мяне. Зубы яго чамусьці сутаргава съціскаюцца, і, не разынімаючы іх, ён ціха, у адзін выдых, гаворыць:

— Халера... Не ўдалося...

І затым хрыпіць, паўзакрытыя яго векі дрыжаць. На вуснах выступае крывавая pena. Ён захлебваецца гэтаю пенай, гнутка напружваеца ў маіх руках, быццам хоча перавярнуцца на другі бок. Я палохаюся, адчуваючы, што ён канае і што я бяссільны што-небудзь зрабіць.

— Юрка! Юрачка, куды цябе?.. Што табе?.. — недарэчна лемантую я, абмацваючы ягонае цела, і толькі цяпер адчуваю на руках кроў. Так, кроў на шынялі і на сънезе пад ім.

— Жвік-жвік-жвік! — праносіцца блізкая чарга. І зараз-жа:

— Тр-р-рах!

Нас зноў накрывае выбухам. Ля локця, зашыпейшы, дзёубаецца ў сънег гарачы асколак. Рудое воблака съцелеца па гародзе. Гэта ўдарылі ў мазанку, ад якой я адбегся сюды. У съядомасьці мільгае водбліск кароценъкай радасьці — абмінула! Але толькі мяне, а не яго. Яго не абмінула, і ў гэтым маё няшчасьце, і здаецца, мая пагібель. Я адчуваю, што немцы набліжаюцца. Бой з ускрайны падступае сюды. Яны зашчамілі нас у вогненныя абцуగі, якія съціскаюць усё цясней. Наўкола ўжо нікога ня відно, і я ня ведаю, як ратаваць Юрку. Але вунь на ранейшым месцы хаціна, з якой мы гэтак нядайна выскачылі. Ой, не ў час выскочылі, спазнела шкадую я.

Я закідаю за съліну свой карабін, хапаю Юрку пад пахі і амаль тут-же падаю з ім разам у сънег. Несыці яго я ня здолею. Тады я чапляюся за яго партупэю і, нізка скіліўшыся, волакам цягну яго да паваленага плятня, назад у хату.

— Жвік-жвік-жвік-жвік! Фіць-фіць!

Гэта чэргі. Яны скро́зь шкуматаюць саламянія стрэхі, дзіравяць глінянія съцены мазанак. У паўзах між громам выбухаў я лаўлю слыхам блізкае лязганье гусеніц — танкі ўжо на вуліцы.

Задыхаючыся, увесы у съцюдзённым поце, я падвалакваю цежаленнае Юркава цела да парога хаціны. Там моўчкі курчаца на падлозе некалькі параненых. З кутка на мяне няўцягна азіраеца Каця.

— Э, памажыце! — кричу я, бо ўжо не ў стане перацягнуць Юрку цераз парог. Да таго-ж, я вельмі баюся, што ўжо будзе позна. Я злы і чакаю, што яны кінуцца да мяне. Але кідаца тут няма каму — людзей стала зусім небагата. Так, параненая, відаць, не чакаючы горшага, паразбрывліся, хто куды мог. Я бачу толькі Кацю, якая заўхадаеца ля абгарэлага лётчыка, і некалькі цел у парозе. Ды во ѿшчэ немец! Сапраўды, нейкі дзівак фрыц, ён ня ўцёк і, убачыўшы Юрку, жахаеца:

— О, майн Гот! Юнгофіцір!

— Майн Гот табе! — ад злосыці кричу я і клічу Кацю: — Сястра! Хутчэй! Хутчэй!

Толькі Кацю, здаеца, падганяць ня трэба. Яна ўжо тут і хуценъка расшпільвае на Юрку партупэю і рамень. Я задыхаюся ад зынямогі і падаю на дол.

— Танкі... Танкі ўжо там!..

Каця кідае на мяне жорсткі, бязлітасны позірк.

— Дзе сержант? Дзе той свалата? Ты ня бачыў? — Я адмоўна кручу галавой. Каця выпальвае з лютасыцю: — Уцёк, зараза! Балбатун, трапло праклятае! Странляць такіх гадаў! Падлюга! Цяпер пра-падаць!

Да гэтага недалёка. Сапраўды, справы нашы кепскія. Странляць мяна каму і мяна чым, ды і наўрад ці паможам гэтым бядзе. І ўсё-ж дарма я аддаў таму аўтамат. Чым цяпер будзем адбіваца? Хіба што адным карабінам. Ну і ну!

Некалькі куль з вуліцы б'юць па съценах. Адна праз акно адбівае кавалак ад печы. Нас абсыпае глінай. Каця скіляеца над Юркам,

пакрыкае на немца — цяпер той памагае. Я хапаю Юрку за галаву — на скронях у яго моцна торгаўца жылы — яшчэ жывы.

— І на халеру я звязалася з вами! Ужо ў Аджамцы была-б! — нездаволена бурчыць Каця.

— Хутчэй! Хутчэй, Каця! Ён-жа задыхаецца... — раздражнёна прашу я.

— Чакай ты!.. Ось яно што! — кажа Каця. Яна поркаецца пад загорнутай Юркавай вонраткай. Там усё акрываўлена.

Я ўжо нямала бачыў акрываўленых — жывых і мёртвых, а тут не магу глядзець: гэта-ж Юрка...

— Та-а-ак... — засяроджана кажа Каця і, таропка захінуўшы сарочку, абматвае біnton паверх гімнасціцеркі.

— Ён выжыве, га? Выжыве, Каця? — пытаюся я.

— А я што — Бог? — з незразумелаю злосцю крычыць у адказ Каця. — Я ня Бог табе!

Пасъля яна запіхвае ў сумку бінты і кідаеца да акна.

— Дзе падводы? Дзе падводы? Дзе тая свалата балбатлівая?

Але ні сержанта, ні падвод няма. Наогул, нідзе амаль ужо нікога няма. У гэтым канцы сяла мы засталіся адны.

Хату скаланае выбух. У акно патыхае пылам і трацілавым смуродам. Каця падае, мы ўсе прынікаем долу. А калі ўзынімаем галовы, бачым у дзівярах вялізнью постаць у незашпіленай цёмна-шэрай куртцы з пухнатым каўняром, накінутай проста на белую споднюю сарочку. У яе разрэзе відаць валасатыя грудзі.

— Бінта трэба! У каго ёсьць бінт?

Чалавек адной рукой заціскае рану на шыі, з якой між пальцаў у рукаў, на куртку струменямі ліещца кроў. У другой руцэ ў яго ППС. І тут я зьдзіўляюся — гэта-ж мой ППС! Вунь і знаёмая почапка з меднай драцінкай замест трэнчыка.

Але перш чым я спраўляюся што-небудзь сказаць, да чалавека падскоквае Каця.

— Дзе ўзяў? Дзе ўзяў гэта? — яна рэзка тузае яго за палу курткі. На твары дзяўчыны лютасьць. Чалавек съярша не разумее, лыпае вачыма то на Кацю, то на сваю куртку. І тады я раптам здагадваюся, што і аўтамат, і куртка былі ў нашага сержанта, якога мы чакаем цяпер.

— Гэта? — урэшце цяміць чалавек. — Ня ўкраў. Вунь у забітага ўзяў.

— Дзе забіты? — крычыць Каця, аж скаланаючыся ўсім целам.

Чалавек, таксама раздражняючыся, у тон ёй адказвае:

— А ты што — пракурор? Вунь на дарозе ляжыць.

Каця, разам авбяўшы, паныла апускаеца на падлогу. На яе твары — пакутная грымаса болю. Не адолеўшы яго, яна расслабленымі рухамі зашпільвае сумку і, не пазіраючы на яго, пытае:

— Дзе танкі?

— Пруць, сястра. Вам тут ня месца.

У хаце, стогнучы, крычыць лётчык:

— Зараз-жа адпраўляйце мяне! Ня маецце права! Я да Героя прадстаўлены!..

Каця ўскідвае на нас позірк. У яе вачах — рашэньяне.

— Выносіць! Выносіць усіх! На дарогу! Хутка! Куляй! Жыва!

Так, выносіць! І ўсё-ж гэта не самае ўдалае. Выносіць, значыць, цягнуць на сабе параненых. Толькі ці далёка пацягнеш ад танкаў!..

І ўсё-ж рабіць болей няма чаго. Седзячы тут, мы дачакаемся горшага, і я падхопліваю пад паху Юрку. Чалавек у сержантавай куртцы абмотовае біnton шыю і, запіхнуўшы за каўнер канцы, бярэ Юрку з другога боку. Немец без прынукі, паслужліва падскоквае да Каці. Ён ужо ў нейчым шынялі і падобны на чырвонаармейца. Толькі шапка ў яго нямецкая. Удвух яны паднімаюць лётчыка.

— Агародамі, агародамі давай! Туды, у канец! Дарогай ня пройдзеш, — камандуе мой памагаты.

Мы выграбаемся ў двор, аббягаем разьбіты вугал хаты, у якой мелі прытулак, і кідаемся па гародах. Збоку цягнецца тын, наверсе якога напята заінелая калючая драціна. Мы шыбуем уздоўж тыну. Толькі я хадок усё-ж дрэнны, і Каця з немцам нас абганяюць. Добра яшчэ, што ад агню ззаду прыкрывае хаціна. Але з вуліцы нас, мусіць, ужо ўбачылі. Не пасыпляем мы трохі адбегчыся, як лютая чарга ўразаецца ў страху гэтай будынкі. Наверсе ўшчэнт разлятаеца коміна, і аскалёпкі яе градам сыплюцца са страхі. У паветры салома і сънег. Паўз нашы галовы праносіцца кулі.

— Ото даюць, сволачы! — злосна азіраеца баец. — Такі драп наладзім... і хоць-бы табе хто! Не вайна, а расправа. Я вунь кідаўся, кідаўся з тым вашым бязногім. Чалавек з дваццаць мы затрымалі. Ды ўрэшце самі напароліся...

Я ў нейкім няўцямым зьняменьні. Думкі паблыталіся. Запальчывая гарачасць не дае мне даўмеца, як дзейніцаць лепш. Я толькі адчуваю, што Юрка гіне, што я не ўратую яго, не пасыплю. Мяне кідае ў жах ад таго нутранога хрыпу, якім ён заходзіцца. З рота яго ўсё пузырыцца крывавая pena, і мне здаецца, што ён задыхаецца. Я раз-пораз затрымліваю хаду і няспрытна падхопліваю яго за галаву, якая жахліва адкідваецца долу. Юрка то стогне, то раптам змаўкае, і мне здаецца: канец!

У канцы тыну мы прадзіраемся праз тугія, як дрот, галіны вішаньніку на ўзьмежку. Новая бліzkая чарга кладзе нас у бур'ян. Як толькі яна мінае, мой памагаты ўсхопліваецца і адхінае мяне ад Юркі.

— Пастой! Давай я!

Доўгі, рукасты і, відаць, дужы, ён адным махам узвалывае на съпіну Юрку. Прыйгнуўшыся, шырэзным крокам шыбуе ў сънег. Я азіраюся — танкі ўжо ўсе ўцягнуліся ў сяло. На касагоры па той бок пуста. Неўзабаве яны будуць тут.

— А ну, хутчэй!

Абедзьвюма рукамі абапіраючыся на карабін, я бягу за чалавекам. Цяпер мне куды лягчэй, калі-б не нага...

— Чорт пабяры! — кажа ён, няспрытна паварочваючыся да мяне

пад ношай. — Выскачыў без гімнасцьцёркі. З ёй і ўсе дакуманты накрыліся. Далося-ж, на халеру, заначаваць у крайній хаце!

“Заначавалі! — мэханічна паўтараю я, бо іншага і ня чую. Іншае не даходзіць да мае съядомасці. — Заначавалі. І праспалі, праваронілі ўсё на съвеце...”

— А вы хто? — пытаюся я ззаду.

— Я? Ды старшина з ДОПа. Еўсюкоў. Ня чуў такога? — кажа ён, шырока сігаючы па сънезе.

Хто яго ведае, можа і чуў. Сапраўды, у ДОПе — не ў батальёне: там нават сержанты вядомы ўсёй дывізіі. Толькі цяпер я ўжо не прыпомню. Цяпер гэта і няважна. Я адкідаю прэч жардзіну, якая замінае, і мы пералазім у суседні гарод. Наперадзе бяжыць Каця з немцам.

— Нічога! — супакойвае мяне або, можа, самога сябе старшина. — Стрымаюцы! Павінны-ж стрымаць! Што гэта за безобразie такое!

Так, сапраўды, няшчасцьце, пракляцьце! Ну і сяло! Ну і раныне! Што толькі робіцца! Душа гарыць болем і крыўдай. Толькі, што зробіш?

Раптам мы чуем: Каця з немцам штосьць крычаць нам і паварочваюць між хат да вуліцы. Я аж прыпыняюся: і слыхам улоўліваю на сэкунду, як дзесьці непадалёк за хатамі грукоча фурманка. У грымоцыці выбухаў мы не адразу ўчулі яе і, мабыць, спазыліся. Старшина кідаецца бягом. Я зноў адстаю. Мы перабягаем закіданы саломаю двор і выскокваем на вуліцу. Пасярэдзіне дарогі проста на нас шалёна імчыць нечым нагружаная з каптуром фурманка.

18

— Стой! Стой! — кричу я з роспачу і лютасцю, бо адчуваю, што гэта — апошняя наша магчымасць уратавацца. Другой ужо ня будзе.

— Стой! — раве Еўсюкоў. На мае руکі ён звалывае з сябе Юрку і кідаецца проста пад капыты коней. Але пара рыжых, відаць, напалоханая ня менш за людзей, шалёна праносіцца міма. З-пад капытоў на мяне пырскае ашмёткамі снегу. У возе цэлая гара нейкіх цюкоў і зьверух на іх, як на брыцы з сенам, — салдат. Другі на перадку апантана паганяе коней.

— Стой! Хусайнай, стой!

Старшина кідаецца наўздагон. Падвода, завярнуўшыся ледзьве ня ўпоперак вуліцы, спыняеца. Да яе ўжо бягуць Каця з немцам — ім бліжэй. Я з усіх сіл валаку пад пахі Юрку. Ён ўсё ў непрытомнасці і страшэнна цяжкі. Ногі мае вязнучы у мяккім, як пясок, перацёртым коламі сънезе — хоць-бы пасльпець! Заду нас закрывае паваротак, дзе мы ўначы наскочылі на прыдзірлівага капітана. З таго канца вуліцы яшчэ ня відно. Танкі яшчэ нас ня бачаць.

— Тр-р-рах! Тр-рах! Ціў-у... Бах!

Гэта ўсё яшчэ там, за павароткам, адкуль, на нашае шчасцце, выскачыла гэтая фурманка. Але што гэта — здаецца, мы ўсе ў яе ня

ўлезем: столькі грузу! Добра, што хоць там нейкі старшыновы знаёмы. Можа паложым Юрку... Старшына падбягае да фурманкі і хапаецца за вяроўку, якой звязаны груз.

— Скідай шмуцьцё! Згружай усё! Хутка!.. — задыхана крычыць ён таму, на самым версе воза. Але той, відаць, не съпляшаецца разгружацца. Ён яшчэ ніжэй угінаецца на сваім грузе і штурхает ездавога:

— Пашол! Нелзя скідай! Не разрешал!

— Ты што, ачмурэў? Параненый! — крычыць старшына і зрывается з воза вяроўку. Два цюкі цяжка звальваюцца на дарогу, некалькі іх кідае ў бок старшына. Салдат на возе ўскоквае на широка расстаўленыя ногі.

— Нелзя! Я отвечал! Я распіска давал!

Ён зьверху нагой штурхает ў плячо старшыну. Той, аднак, хапае яго за валёнак і з сілай тузае ўніз.

— Дурань! Преч адсюль!

Хусайнай, нязграбна выгнуўшыся, падае з возу задам у сънег. Старшына ў адно імгненьне ўскоквае на падводу і пачынае шалёна скідаць усё на дол.

— К чортавай матары! Людзі гінуцы! — крычыць ён на возе і паварочваеца да ездавога, які спалохана трymае коней. — А ну, скідай хутчэй!

Я з усяе сілы валаку Юрку і прагна спадзяюся на ўдачу: авось пасыпее? Пасыпее! Ля падводы ўжо Каця з немцам, яны падвалакваюць туды лётчыка і, пасадзіўшы яго на сънег, таксама пачынаюць скідаць з фурманкі цяжкія цюкі. Цяпер мне відаць, гэта — ватоўкі, пэўна з нейкага складу ОВС.

Хусайнай тым часам пругка ўскоквае з долу. Нешта дзіка закрычаўшы, хапаецца за карабін, які тырчыць у яго за съпіной. Ён зьдзірае яго цераз голаў і адскоквае на крок. У той-же момант гахае стрэл. Схапіўшыся за руку ніжэй локця старшына на возе няўцягна выпростаўшыся. З пальцаў на цюкі капае кроў.

— Ах ты, гад! — пасылья сэкунднае зъянтэжанасці вызывяраеца ён на Хусайнава. — Ты так? Так, свалата?!

— Стойце! Пастойце! Што вы робіце! — крычу я. Да Хусайнава праста на яго віントоўку кідаецца Каця. Але ён ухіляецца.

— Стравал вас буду! Убівал буду. Я распіска давал. Прыказ бірал! — У разьюшаным гневе крычыць Хусайнай, зноў лязгаючы затворам. Старшына, аднак, хутчэй за яго тузае рукаятку аўтамата і праста з грудзей б'е кароценькаю, у тры кулі, чаргой. Паўзгаловы Хусайнай спалохана узмахвае рукой, нібы спрабуючы засланіца.

— Дурань! Ідыёт! Гад! — крычыць на возе старшына.

Я апускаю Юрку на сънег — Бог ты мой, што гэта робіцца! Што творыцца! Навошта так? Але маё недаўменыне тут-жэ зынікае, зусім блізка рвецца снарад. — Тр-рах! — Пыльныя кавалкі гліны градам абсыпаюць усю дарогу. Ззаду адным канцом асядае ў сънег мазанка, што стаяла на паваротку. Але гэта ня міна — гэта ўжо танкі. Відаць, падыходзяць. Хутка ўлупяць і нам.

РАДЗІМА

Салома стрэхай мохам перакрыта,
Хвайнік калочы б'еца пад рукой,
Загон курамі зблытаага жыта..
Цябе я змалку ведала такой.

Зашмыгаў мой кірпаты нос над міскай,
Вакол сінеу назведаны прастор, —
А ужо мне быстры Нёман стаў кальскай,
Стаў шалащом цяністы шэры бор.

Усьлед за статкам сярод буйных росаў,
На межах пальновых, у журбе,
Зязюляй ранній, перапёлкай босай,
Зусім маленькай зыведала цябе.

Твае ля прызбы кветкі гадавала,
Праводзіла па Нёмане плыты..
Па імені яшчэ не называла,
Бо я ня знала, што такое ты.

І песні трактароў, і шэлт калосься,
Віры бурлівай нёманскай вады —
Усё з маленства ў сэруца мне ўлілося,
А кроў мая была тваёй заўжды.

Ляцелі дні, мае дужэлі ногі,
Луналі сны трывожна па начах,
Даўжэлі зъмераныя мной дарогі,
І ты штодзень расла ў маіх вачах.

Здаецца, ўсюды маладзік двурогі?
Чаму ж такі прывабны родны кут?
Мяне завуць нізананыя дарогі..
Пайду, а сэруца застанецца тут.

Пад лёгкім ветрам палаеве збожжа.
Над галаовою жаўранё дрыжыць..
Хто вырас тут, той не любіць ня можа,
Табой ня жыць, табой не даражыць.

Данута Бічэль-Загнетава

РОДНАМУ СЛОВУ

Было спрадвеку, слова ты
Крыніцай цудадзейнай сілы,
Што вызвалала з нематы,
Айчыны ніву каласіла.

Ты наталяла смаглы рот
І выкрасала ўдар грамовы,
Каб сам сабою стаў народ,
Пачуўшы гукі краўнай мовы!

Рыгор Барадулін

Byelorussian Heritage Festival

Saturday
May, 19
1979
Garden State
Arts Center

Dear Friends:

With traditional Byelorussian hospitality we invite you to the day of Byelorussian culture at the Garden State Arts Center.

Dobry Dzien!

The Festival Committee is proud to announce that the

THIRD BYELORUSSIAN HERITAGE FESTIVAL WILL BE PRESENTED ON SATURDAY, MAY 19TH, 1979.

The activities will begin at 10:00 AM with the flag hoisting ceremony, followed by sports activities supplementary schools and youth talent shows. Throughout the day you will see rich and beautiful exhibitions of works by Byelorussian artists and craftsmen who will demonstrate their skills at old Byelorussian crafts such as belt-weaving, embroideries, basket making etc.

You will be able to acquire many of these articles and many books and souvenirs.

For the first time you will be able to see demonstrations in regional costumes of such beautiful customs as harvest and wedding.

You will be able to sample many tasty Byelorussian dishes and delicacies. Plan to picnic with your family, friends and "old buddies" on the beautiful spacious grounds.

At 3:00 PM on the amphitheater stage the show will be presented. The program will include the traditional Byelorussian dances, choirs, music and individual soloists.

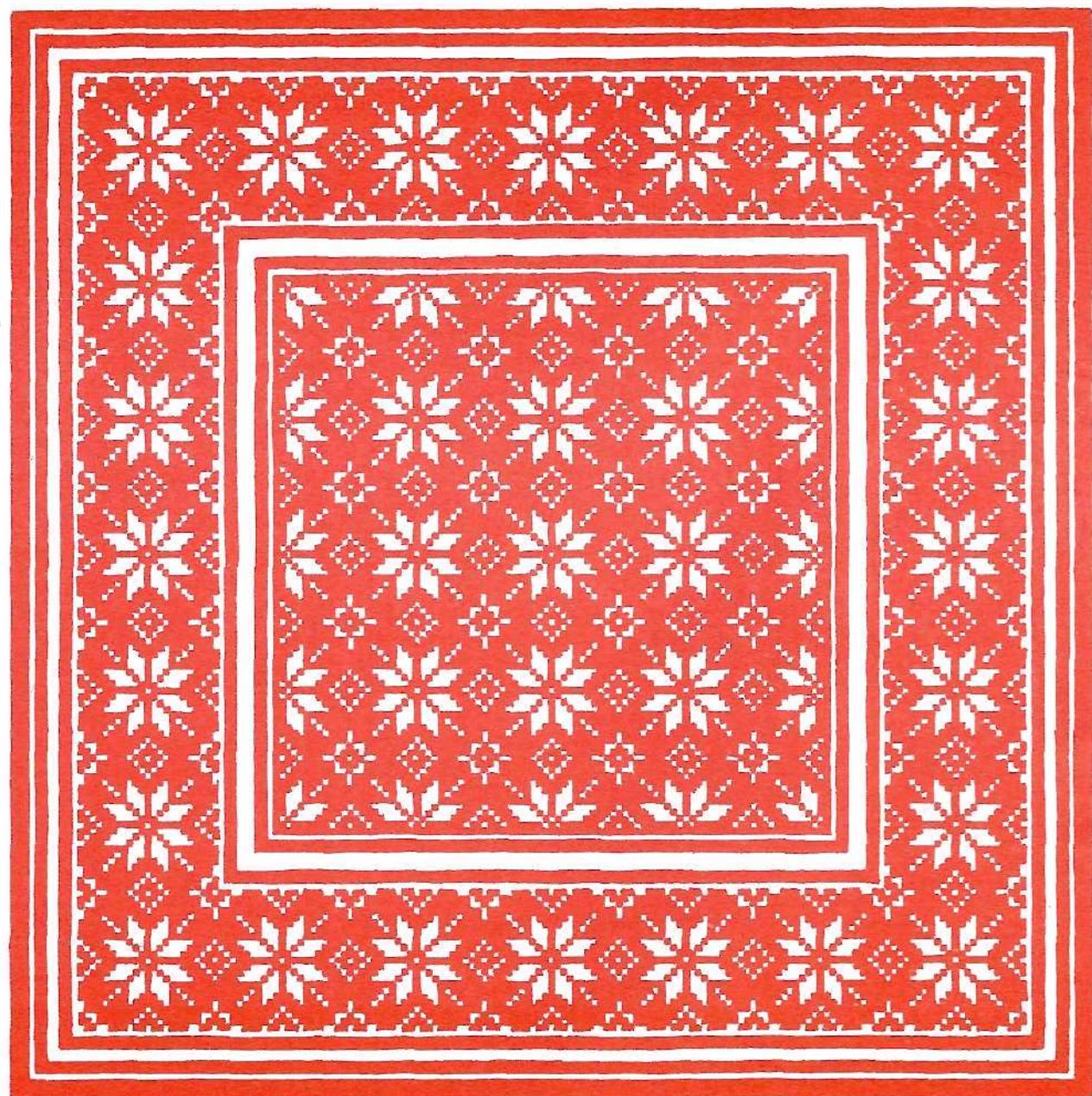
Don't miss out on this day: come, bring your friends, enjoy the programs and share with your friends our **BYELORUSSIAN HERITAGE**.

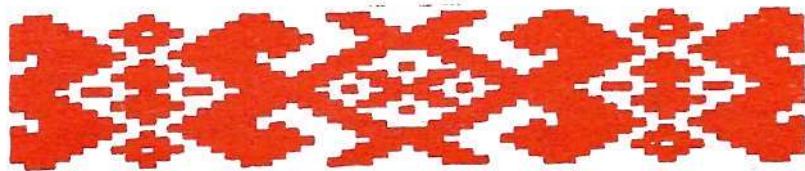
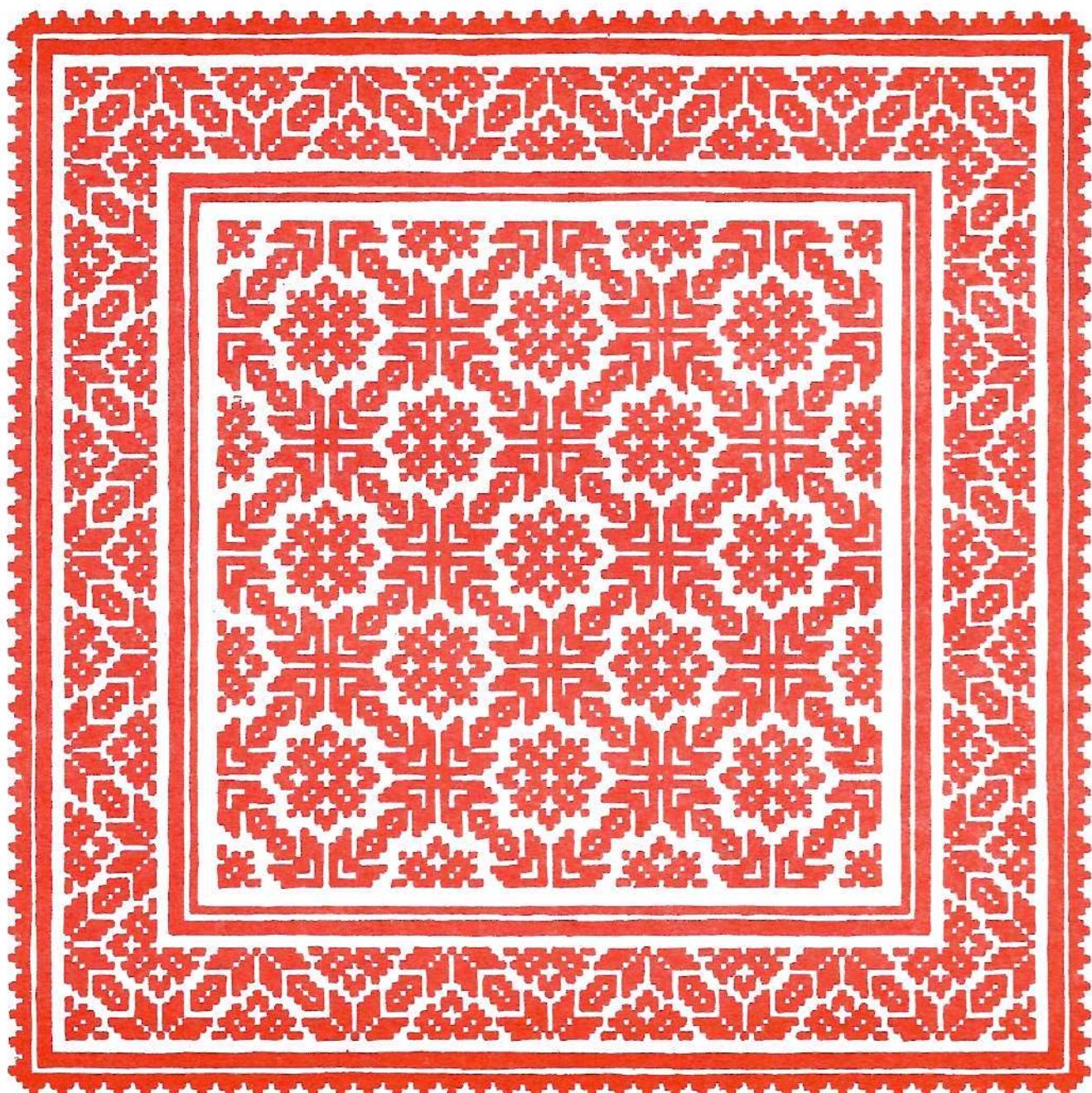
With gratitude, the Committee wishes to thank the New Jersey Highway Authority for affording the Byelorussian community and all our friends the opportunity to pay tribute to our culture and to share with the residents of New Jersey the joy of providing free entertainment to senior citizens, school children disabled veterans and the blind.

Vitaut Kipei, Chairman
Byelorussian Festival Committee

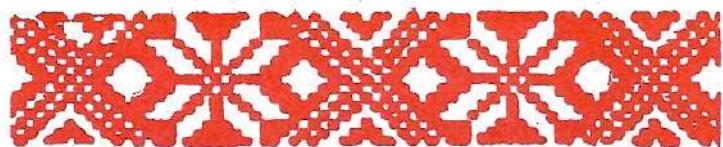
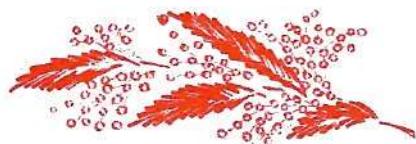

Так апранаюцца ў вёсцы Бярэзінкі Жыткавіцкага раёна.

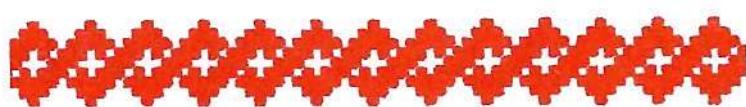

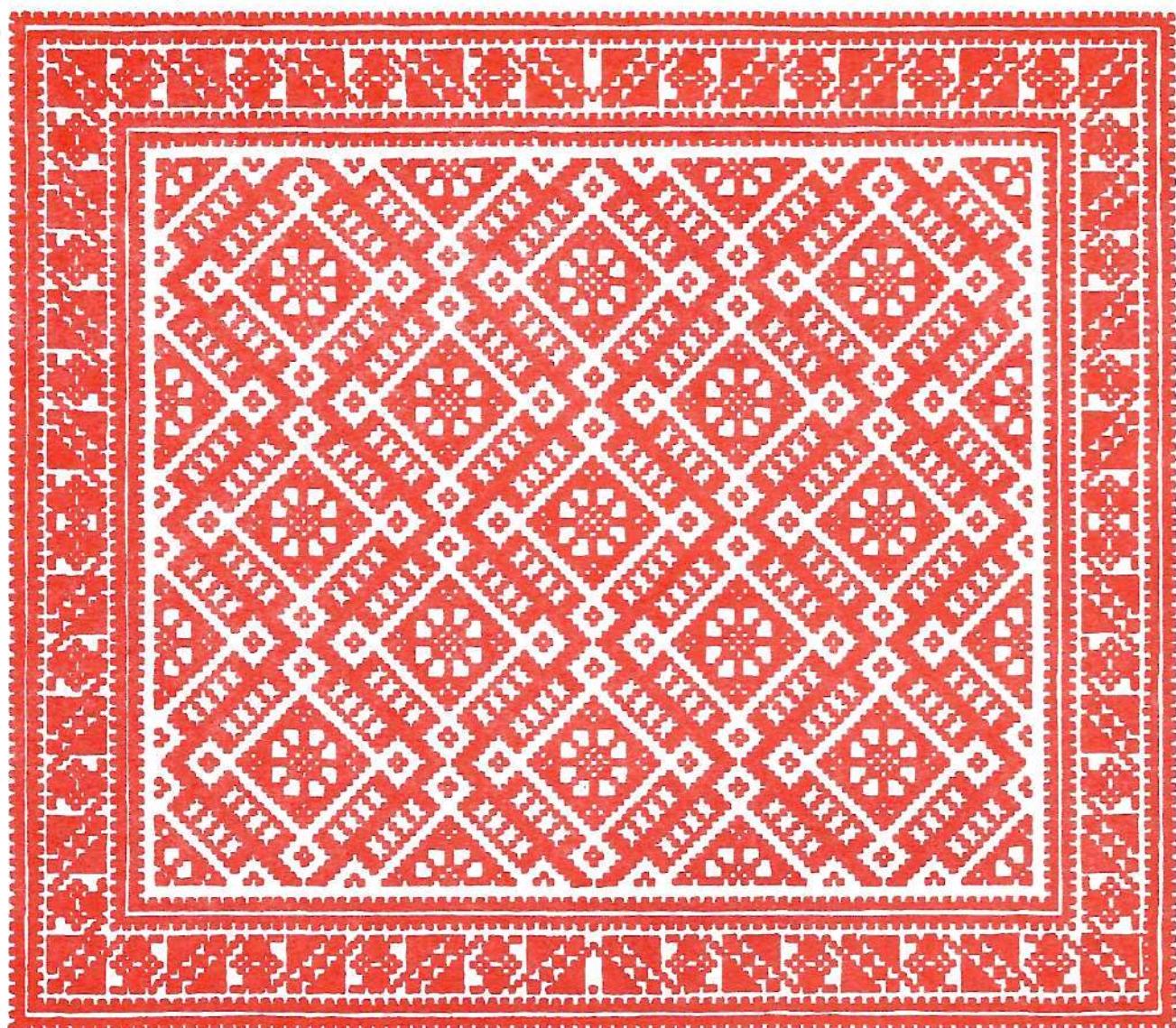

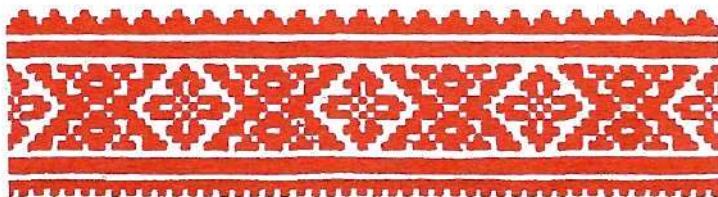
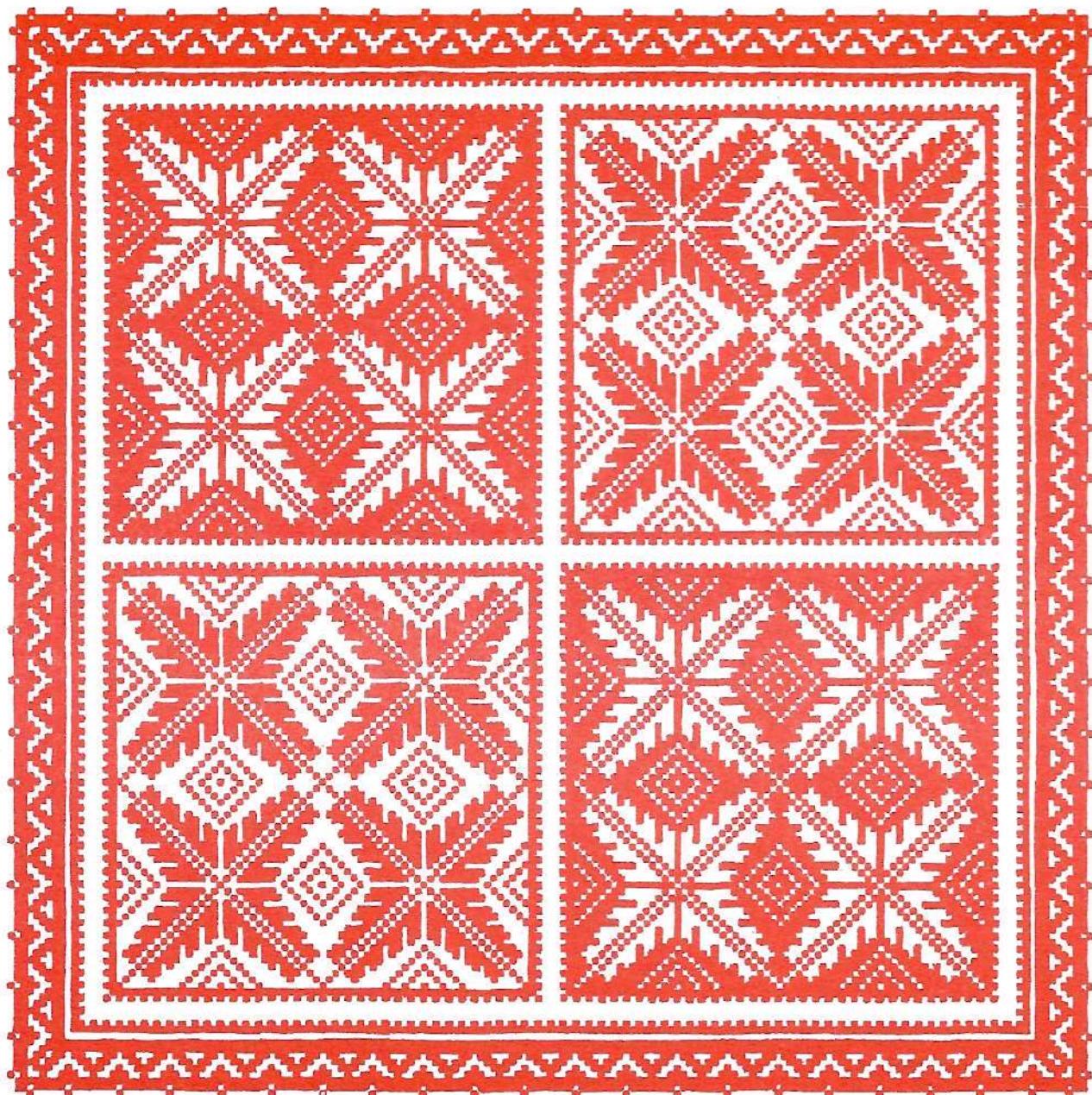

WIKTOR GOMULICKI

NA BIAŁEJ RUSI

Na białoruskich polach cisza senna leży,
Jak przedporanna mgła,
A w białoruskich chatach słuchać szepc pacierzy
I skrzypka tesknie gra.
I słońca bledną tu promienie,
I tajemnicze w twarach cienie,
I jakieś ducha zatajenie,
Co mimo wszystko trwa.

Białoruska dziewczyna nigdy nie wybucha,
Rzadki też u niej śmiech,
Lecz ma w sobie silnego, upornego ducha,
Anioły niskich strzech.
A w obyczajach jej stateczność,
A w jej obejściu się serdeczność,
A gdy pokocha — to na wieczność
Bo łamać wiarę — grzech.

Białoruscy wieśniacy — smętni myśliciele,
Ociężały ich krok.
Cisi w polu, w karczmie i w kościele
Półsenny mają wzrok.
Ty spisz, a dola twoja rośnie —
Słyszać tu zimą i o wiośnie.
I tak półtrzewnie, półradośnie
Płynie za rokiem rok.

Białoruskie sumienia nie lubią odmiany,
Wszak zawsze świat ten sam.
Słuchają co mówi krzyż, co szepczą kurhany,
I błądzą tu i tam.
I słyszą Boga w wicherów chórze,
I w całej widzą Go naturze,
I w rozerwanej gromem chmurze
Szukają w niebo bram.

O białoruska mowo! Twój dźwięk śpiewny budzi
Puszcza wonnych, jasnych chat.
Tam, gdzie słowiańskie włada słowo,
Ty dzwonisz nutą skowronkową.
O, rozśpiewana, słodka mowo!
Miodna jak lipy kwiat.

O białoruska pieśni! Ty, jak kraj ten cały
Posępny nosisz wdziek.
Kurhany i mogiły nutę ci podały
I kmicieów dawnych jęk.
Dziś kwitniesz dziko w zapomnieniu,
Świat uczci ciebie w podziwienniu,
Bo nowy dasz mu dźwięk.

O białoruski ludu! Ścichną kiedyś burze,
Które nam zsyła los.
Wówczas w słowiańskich plemion zespołolonym chorze
I twój też zabrzmi głos.
A głos ten będzie seraflowy,
Na kształt ptaszeczej rannej mowy,
Z serca płynący, a nie z głowy,
Pełny, jak w żniwa kłos.

Warszawa, 1914 r.

— * —

Урастайце паэты ў словы
па пояс, па грудзі,
як дрэва ў глебу,
карэльні трымайце
ў крыніцах глыбінных.
Слова ёсьць хлебам,
слова ёсьць бацькам
і сынам,
турмой і святыній,
бывае гняздом,
дзе стулішь можна крылы
і зноў распасыцерці
да лёту,
калі грудзі
шчасьця на Месццяць,
калі радасць у серцы, як готык,
і гэта павінна быць метай
імкненняў паэта —
узбіщца з гнязда
свайг мовы
і вярнуцца са знойдзеным
словам.

Алесь Барскі

— * —

Мова зямлі маёй! Мова бацькаўшчыны!
Пачую твой гук на чужой зямлі —
І бумкае чмель у гародчыку басам,
Трубіць за возерам жураўлі.

Дарма мне казалі, што ў пальмавым краі
Я нават усномніць цябе не змагу,
Што іншая песня — мэледыяя раю —
З душы маёй вышесціц просты твой
гук.

Мова мая!
Для мяне ты заўсёды —
Сонца вясновага цёплы прамень,
Дзіва ляснога поўнныя соты,
Рэчка, што асьвяжая ў сухмены.

Кастусь Цывірка

Выбух нас ацьвярожвае. Я падхопліваю Юрку. Ад воза да мянені кідаецца Каця з немцам — дзякую ім абодвум. На твары ў Каці адчай і рашучасьць. Валасы выбіліся з-пад шапкі, паўшубак расшпілены. Немец рухава-напружаны і маўклівы, ён, здаецца, увеселіў слыху. Быццам ягоная ўвага ня тут, а недзе далёка, можа там, дзе бой. Прыслухоўваеца да сваіх, ці што? Толькі цяпер чорт з ім, цяпер-бы хутчэй!

Хутчэй! — крычыць з падводы старшина.

У ёй амаль ужо пуста, у дне корыцца лётчык. Мы ўскладваем туды Юрку, съследам увальваюся я. Каця скача ўжо на хаду. Ездавы бязлітасна лупіць коней. Фурманка ўздрыгвае, я ледзьве ўтрымліваюся за заду, азіраюся — з-за паваротка пакуль нікога. Няўжо вырвемся?

І раптам наперадзе трэск, агонь і грымоцьце. Хмара зямлі са сънегам ускідваеца да неба, і мы з лёту ўскокваем у гэта змрочнае пекла дыму, зямлі і сънегу. Коні кідаюцца ўбок, фурманка жахліва хіліцца. Каб ня вылецець, я аберуч чапляюся за яе борт. Побач роспачна лаеца Каця:

— Вярні! Вярні ў бок!.. Разяўон!..

Ездавы, ледзьве ня ўскочкі ў коньмі ў глыбачэйную яму, як колечы мінае яе. Здаецца, пранесла! Мы вырываемся з выбуху, фурманка выроўніваеца, коні кідаюцца галопам. Але тут-же пад коламі трэск — нешта ломіцца. Гэта мы наскокваем на разьбітую выбухам пустую павозку. У аглоблях распластаўся на сънезе конь. Пад брухам ручайна крыві. Непадалёк пад плятнём нерухомая салдацкая постаць у скамечаным задраным шынялі.

Я хапаюся за Юрку, аглядваю нашых. Здаецца, абышлося — усе цэльяя. Толькі старшина чамусьці ня ў возе, а бяжыць за фурманкаю. Разам з немцам яны хапаюцца за перакладзіну ззаду і разгоніста сігаюць за возам. З старшинаўых пальцаў на ладу майго шыняля цячэ кроў.

Фурманка шалёна кідаецца па каўдабінах, я адной рукой прытрымліваю Юрку, другой напружана трymаюся за край дошкі — хоць-бы ня вывалицца...

Скрозь выбухі і густое ціўканье куль мы прарываемся на аколіцу. Далей за грэбллю — шырокая балка-лагчына. Сънег у доле стаптанны дзесяткамі ног людзей і коней, коламі фурманак, машын. Усе з гэтага сяла пашыбавалі туды. Мы, напэўна, апошнія. На грэблі пакінуты «ЗІС» з расчыненымі дзъверцамі кабіны. Ён нізка асеў на прастрэленых апонах, касабочыца разьбіты кузай.

Фурманка наша зварочвае з вуліцы ў лагчыну. Калатнечы яшчэ прыбаўляеца. Я ўжо хапаюся за барты абедзвіюма рукамі.

— Ой! Ой! Стойце! Не магу! Што-ж гэта робіцца! — енчыць захутаны ў паўшубак лётчык. Каця моўкі прытрымлівае яго забітаваную галаву, каб ня білася аб дошкі перадка. Ззаду мокрыя твары немца і старшины. Яны бягуть за фурманкай. Еўсюкоў, відаць, усё я можа супакоіца ад свае сутычкі на вуліцы і асвалачэла лаеца:

— Дурань набіты! Абармот! Пагражай!.. За кучу вашывага шмоцьця. Ось гад! Асталоп іспілніцельны! Лепш-бы ўжо разгільдзяй, да з галавой каб!..

Сапрауды, гэта жахліва: свой — свайго! За што, падумаць толькі! Добра яшчэ, што трапіў у руку. Рана ў старшыны, здаецца, не страшная, і крыві ня так ужо і многа.

Людзі групамі і ў адзіночку бягуть лагчынаю. Конных ужо ня відаць. Далёка наперадзе хаваюцца за павароткам фурманкі. Шмат каго мы ўжо і абланянем. Ужо мы — ня самыя апошнія. Зъяўляеца на дзея — авось вырвемся. Я падаюся да Юркі. Шынель на ім акры ваўлены, мусіць, зьбілася павязка. Ён па-ранейшаму маўчыць, зубы моцна съячыты. Эх, Юрка! Трывай, браце, як-небудзь мацуйся, намажыся, цярпі! — малю я ў думках, ледзьве сам трymаючыся ў фурманцы. І ў гэты момант над нашымі головамі размашыста бліскае першая агністая маланка. Мы зынячэўку ўгінаемся, — далёка наперадзе ўзылятае ўгару слуп сънежнага пылу. Гэта балванка.

Мы ўсе, як па камандзе, азіраемся. Так і ёсьць — танкі ўжо выйшли на ўскрайні. На грэблі каля “ЗІСа” з-за крайніх хат іх выпаўзае з дзесятак. Некаторыя спыняюцца, бліскаюць агенчыкамі з дымамі хутка скіроўваюць у лагчыну, за намі съледам.

— Тр-рах! Трах! — ірве ззаду і збоку.

Над намі ў паветры праносіцца снарад. Ягоны разгоністы фыркат кладзе нас у фурманку. Наперадзе, на схіле лагчыны, вырастает прыгожы клубчаста-пульхны выбух. Заду ў сънежнай прасторы густа рассыпаецца кулямётны трэскат.

— Гані! — крычыць Каця. — Гані ты, няўклюда!

Ездавы прыўстает на перадку і з-за пляча лупіць палкай коней.

Тыя ўсе ў мыле і імчацца так, што, здаецца, растрасуць фурманку. Мы наганяем некалькі салдатаў у расшыленах шынялях, бяз дзяя. Адзін, маладзенъкі, бяз шапкі, з абстрыжанай пад нулёўку галавой, на хаду спрабуе прычапіцца да фурманкі. Старшына гоніць яго:

— Куды? Куды прэш?! Тут параненый!

Хлопец з распаччу ў вачах збочвае, і нейкі час загнана хакае побач. Я чакаю новага выбуху. Сапрауды, колькі можна праехаць на прыцэле ў танкаў? Хоць-бы яны не спыняліся — з ходу яшчэ мо не пацэляць. Але-ж дагоняць. Халера на яго — дзеж тады выйсьце?

Так, гэта жахліва! “Гані, браток, гані!” — нема прашу я ездавога, ды ён і сам гоніць куды як добра. Толькі ці надоўга? Наперадзе, здаецца, паваротак. Вось-бы пасьпесь да яго!

А кулямётны трэскат усё бліжэй.

Тут ужо многа салдатаў — маўклівия, задыханыя, расчырванелія, са страхам у расшыраных вачах. Імі ніхто не камандуе. Гэта тылы — абозынікі, кладаўшчыкі, ездавыя, тэхнікі... Многім такая калатнечча, відаць, у навіну: да агню яны не прывыклі. Я ведаю, адзінае, што цяпер пануе над іх пачуцьцямі — гэта ўлада страху. Сродак да патрутунку ў іх цяпер — ногі. Толькі сродак гэты ня самы лепшы. Хутчэй наадварот. Гэта безвыходнасць.

Старшина лята лаецца.

— Стойце, растакую вашу няладную! Куды вас прэ! Раздушаць, расстряляюць, як зайцаў. Стойце! Спыніцеся!

Людзі азіраюцца на крык, толькі не спыняюцца. Незнайёмы чалавек у курты — для іх не начальства. Тым часам па-над самай падводай зноў фыркае. За паўсотні крохаў наперадзе выбух. Коні становіцца на дыбы і кідаюцца ўбок. Нас абдае сънегам. Фурманка ледзьве не перакульваецца. Здаецца, яна вось-вось абернецца на карагоры. Нейкім цудам мы не трапляем у засыпаную сънегам рытвіну.

І раптам зусім побач на склоне я бачу знаёмага ў паўшубку і чорнай кубанцы. Адна рука пад палой: напэўна, паранена. Пусты рукаў матляеца на ветры. Гэта Сахно. Ён азіраеца на нас, твар яго разгублены і потны. На лбе прыліпла чорная пасма валасоў, рот шырока раскрыты.

— Эй, хлопцы! Пастой!

— Прыйтрымай! — кідае ездавому Каця.

Коні трошачкі съцішаюць бег. Сахно зьнясілена падбягае, а ў мяне съціскаеца сэрца: навошта ён тут? Аднак капітан, прыйтрымліваючы на галаве кубанку, няспрытна куляеца ў воз. Ён паранены, і ў падыспадзе майго пачуцьця міжвольна мільгае злараднасць: ага, дапякло! Гэта яму не пратаколы пісаць!

Ездавы гоніць коней. Фурманка імпэтна кідаеца па прысыпаных сънегам гузаках. Недзе ззаду гахаюць запар два выбухі. Старшина лаецца.

— Што толькі робіцца, га? І дзе начальства? Праспалі к чортавай матары ўвесь Кіраваград!

Сахно ў возе аддыхваеца, раз-пораз клопатна азіраеца, але маўчиць. Старшина злуеца ўсё болей.

— Развядка — хрэн ёй у вочы, шнапсу, відаць, напілася! На раздасцях! Што-ж: ударылі, прарваліся, пайшлі куды як добра! Давай наградныя пісаць. Ведама-ж, абы на перадку ўсё па графіку, а тут што робіцца — напляваць!

У каршуновых вачах Сахно ўзгараеца строгасць. Нядобрым по-зіркам ён акідаве старшину, але той знарок гэтага не заўважае. Здаецца, старшина можа сказаць і болей, і не толькі такому начальніку, як гэты капітан. Ён робіць уражанье дужага ва ўсіх адносінах. Такія заўжды падабаюцца, асабліва на вайне. З імі надзеяна.

Дрыгоцьце тым часам робіцца нясыцерпным. Здаецца, разваліца фурманка. Лётчык пад паўшубкам крываць:

— Сястра! Не магу я! Стойце! Спыніце коней!.. Я не магу...

З перадка ў злой нястрыманасці азіраеца Каця.

— Змоўкні! Змоўкні зараз-жа! Што ты енчыш! Ня можаш — злазь к чортавай матары!

— Баліць! Баліць-жа... У-у-у-у...

— Цярлі!

Мы ўзылятаем на ўзгорак. За ім спуск, там нас ужо не дастаць. Ну, яшчэ хвілінку, паўхвілінкі... Ад напружанья я ўпіваюся зубамі ў

губу, нібы так лягчэй. Яшчэ трошкі... І тут...

— Тр-р-рах! І-у-у-у...

Што гэта?. Чаму гэта?.. — бянтэжыць мяне недаўменыне. Фурманка ўзыятае перадком угору, воз перакошаецца. Нейкая сіла выкідае мяне преч і балюча куляе галавой у сънег. Побач, узараўшы барану ў сънезе, сунеца рог фурманкі. Здаецца, раздушицы. Але раптам спыняеца ля самага майго пляча.

Я тут-жа прахопліваюся, адчуўшы сябе на краі пагібелі. На руках і каленях адскокаю преч. Фурманка абернута на бок. Хтось апантана лаецца. Каця падхоплівае лётчыка. Адзін конь, укленчышы на пярэднія ногі, б'еца галавой аб сънег. Другі тузае фурманку ўбок. Яго хапае за аброцы старшына.

Але, здаецца, я цэлы і, ускочышы, кідаюся да паваленай на бок падводы. Юрка, апоўшы на край, нейкім цудам трymаецца там. Аднак мяне апярэджвае немец. Плячом ён дужа паддае знізу і перакульвае падводу на колы. Наперадзе крык Сахно:

— Рэж пастромкі! Пастромкі!!!

Старшына хапаеца за пастромкі, а Сахно ўвалываеца ў падводу. Немец ужо завіхаеца ля Каці. Удвох яны цераз борт увалакваюць у фурманку лётчыка. На сънезе збоч ляжыць ездавы. Галава ў яго... Зрэшты, галавы няма, замест яе адно страхоцьце. Лепш туды не глядзець. Старшына чамусь пераразае пару тоўстых пастромкаў і хвоща вяроўкай каня. Апошняга нашага каня, які зморана тузае фурманку. Другі, заціхаючы, грабеца на сънезе. Яму ўжо ня ўстаць.

—Хутчэй! Хутчэй!

Я ня ведаю, ці гэта крычыць хто, ці мо гэта рвецца з мае душы. Я толькі кожнаю часцінкай цела адчуваю, што трэба хутчэй, бо вось-вось усмаліць — танкі ўжо даганяюць. Над лагчынаю гул і лязгат. Гахаюць выбухі, і танкавыя кулямёты захліпаюцца ў агнявой ярасці. Наўкола крыкі і лаянка. Не, гэта ня бой — гэта зьнішчэнне. Да нас падбягае нейкі сержант у гімнасцёрцы без шыняля. Ягоныя грудзі з ордэнам Славы густа заліты крывёю. Ён задыхана хрыпіць і моўкі валіца ў падводу — я толькі пасыпяваю затуліцу Юрку.

Але ўрэшце мы за пагоркам. Тут ужо непацэляць. Наперадзе, у лагчыне, праз паўкілямэтра сяло. Засынеканыя мазанкі, плятні, рашнішнія дымкі з комінаў. І там — дарога. Тут ужо бегуноў болей. Яны, пэўна, думаюць, што ў сяле паратунак, і бягуць туды з усіх сіл. Але я адразу заўважаю, што ў сяле пуста. Арганізаванай абароны тут таксама няма, тут наогул ужо мала хто і ёсьць. Відаць, паддаўшыся паніцы, драпанулі і тутэйшыя. А дарога засталася — добравупарадкаваная шаша, мабыць з Кіраваграда. Зоймуць ды перарэжуць — быць тады і большай бядзе...

Нахіленая на бок, рзыкуючы перавярнуцца, фурманка коціца па сънезе. Да нас бягуць людзі. Нехта зноў ўвалываеца ў воз, некалькі параненых чапляюцца за барты. Пажылы салдат у расшпіленым шынялі, аслабела трухаючы побач, глуха і моўкі плача бяз сльёз. Яго шаціністы падбародак сутаргава тузаеца. Старшына,

не перастаючы, лупіць коніка. Мы мінаем адну группу і некалькі адзіночак і яшчэ, мабыць, чалавек з дзесяць. І тады Сахно рашуча саскокае на сънег.

— А ну, стой! Стой! — крычыць ён на салдатаў і выцягвае з кабуры пісталет. — Назад! Пастраляю ўсіх, як сабак! Назад!

Кінушы лейцы Каці, саскокае з падводы і старшина. Ён таксама пачынае крычаць “Стой”, некага даганяе і ў каршэнь штурхае да капітана. Сахно падаецца ў другі бок. Зводдаль па схіле пагорка бяжыць некалькі чалавек, і ён, ня цэлячыся, бахае туды з пісталета. Уцекачы спачатку спыняюцца, пасыля, разбрываюцца, ідуць уніз. Ля старшины набіраецца дзесятка паўтара выпадковых людзей.

— На бугор! Марш на бугор! — крычыць Сахно і паказвае ў поле рукой.

Ад группы аддзяляецца старшина.

— Братва, а ну бягом! У каго гранаты — да мяне! Мы ім пакажам кузькіну маць!

Зморана і ня дужа рашуча яны бягуць на пагорак. Сахно яшчэ кагосьці спыняе і гоніць за ўсімі. Некага б’е рукаяткай пісталета па шыі. Што-ж, можа гэтак і трэба. Спадзяванца цяпер няма на каго. Ніхто тут нас не абароніць. Толькі самі сябе.

У нейкім бяздумным парыве я таксама саскокаю з падводы. Саскокаю і прысядаю на адну нагу. Мусіць, усё-ж паспяшаўся. Але чорт з ім! Гінуць дык гінуць — на полі бою. На маё месца зараз-жа нехта ўзылязае.

Я кульгікаю ў стэп. Ззаду, аддаляючыся, грукоча фурманка, толькі я не азіраюся. Я ведаю — нам ужо не сустрэцца.

Толькі добра адышоўшыся, я кідаю кароткі позірк назад. Поблізу нікога. Фурманка далёка ўнізе ўязджае ў сяло. Але дзе Сахно?

Капітана нідзе не відаць. Наперадзе яго няма, а ззаду... А ззаду на фурманцы чарнел знаёмая кубанка.

Чамусьці мне робіцца да болю крыўдна. Я не разумею, чаму. Але гэта подла. Хіба так можна?

Тым часам невялічкая группа старшины торапка разъбягаецца ў ланцуг. Тады, давячыся крыўдай, я зьнімаю з-за съпіны карабін і выходжу на ўзгорак.

19

Аднак даволі.

Нам прыносяць вячэру і абед — на сёньня ўсё разам. Немаладая паўнаватая афіцыянтка ў наколцы ставіць дзве талеркі з біфштэксам і па селядцу з цыбуляй. Я, апанураны роздумам, назіраю за яе спрытнымі рукамі і думаю, што так можна здурнець. Успамінаць ўсё гэта не намнога лягчэй, чым калісьці было перажываць. Усе пакуты ўзнаўляюцца. Зрэшты, яно і зразумела: дужа ўжо многа нэрваў і сіл тое мне каштавала.

Мой сусед ажыўляецца. Адкладае газету і задаволена прысоўваецца да стала. Перш-наперш бярэ круглявы графінчык і налівае дзве чаркі.

— Ну што-ж! Паспытаем... Дарэчы, я і ня ведаю, як вас велічаць,—
кака ён, затрымліваючи ўзынятую чарку. Я раздумна бяру сваю.

— Васілевіч.

— Васілевіч? Беларускае прозвішча. А я Гарбацюк. Павал Іванавіч.

З-пад ілба я пранізліва гляджу яму ў самыя очы. Не, чорт вазьмі, для Сахно ён занадта ўпэўнена сябе паводзіць. Здаецца, я марна нарабіў усіх гэтых недарэчных турбот. Ён кідае на мяне кароткі, зусім прыяцельскі, позірк.

— Ну, будзем здаровы!

І са стрыманай асалодай выпівае. Хакнушы, бярэ відэлец. Я трymаю сваю чарку ў руцэ. Каб піць за здароўе, трэба яго мець. Інакш гэта пусты і фармальны тост. У мяне, аднак, ёсьць іншы. Я буду піць не "за". Я вып'ю "супраць". Супраць усяго, што мяне прывяло сюды. Каб з ім болей ня знацца.

Мы пачынаем маўклівую, засяроджаную яду. Я ўжо, аднак, перахацеў есьці і без вялікай ахвоты выбіраю з селядца кольцы цыбулі. Яшчэ я пазіраю на нашых суседзяў. Яны за сыліной Гарбацука (калі толькі ён Гарбацюк). За двумя ссунутымі сталамі чацьвёрта хлопцаў і троє дзяўчат п'юць шампанскае. Адна, што сядзіць у дальнім канцы стала, маленъкая, жывая прыгажунька. Яна ўся чорненькая, і сукенка, і бровы, і знарок вольна растрэсеная капешка валасоў. Ні аднае сэкунды ёй не сядзіцца спакойна: съмяеща, пляскае рукамі, нешта імкнецца давесіць сябрам. Очы яе так і гарачае захапленнем. Да яе скіраваны позіркі ўсіх чатырох хлопцаў. Ды і дзьве бландынкі разпораз спыняюць на ёй свае падведзеныя чорнымі очамі.

— Вы ваявалі? — ні з таго ні з сяго праста "ў лоб" пытаюся я ў Гарбацука. Той з годнасцю распростраеца ў крэсьле.

— А як-жа! Усю вайну. На Заходнім, а пасля на Другім Беларускім.

— А на Другім Украіскім ня былі?

— Украінскім? Не, ня быў. На Украіне, на жаль, не давялося. Болей у Беларусі. У Польшчы. Бэрлін браў. Во дзе была баталія!

Ён энэргічна і са смакам працуе дужымі квадратнымі сківіцамі. І зноў той-же спакой, трохі нават ганарлівы тон — браў Бэрлін! Не, мусіць, я круглы дурань. Ідыёт. Ледзьве не нарабіў сьвінства і нахабства. І ўсё таму, што праз дваццаць год не забыўся на тое халернае мінулае. Ці ня лепей махнуць на яго? Як іншыя.

Калі-б было можна...

Гарбацюк тым часам адсоўвае пустую талерку і зноў паднімае графінчык.

— Ну дык што? Па другой? За перамогу.

Прыпомніў! Пасля свайго дарагога здароўя ён п'е за перамогу. Нішто ваяка! На гэты раз ён працягвае руку, і мы чокаемся. Гарбацюк адразу куляе чарку ў рот. Я нерашуча трymаю сваю ў руцэ. З-за суседняга стала, хітра і бязгучна съмеючыся ўсім тварам, дакранаецца вуснамі да бакала чарнушка. Яе кампанія засталом выбухае

рогатам.

— Эрна, восхитительно!

— Любушка, тваю лапушку!

Плячысты бландын у шэрай з кішэніямі сарочцы схіляеца над яе рукой. Гарбацюк азіраеца і шматзначна ківае галавой.

— Беларускія дармаеды?

Я не адказваю. Посуд на стале адбівае россып рэстараенных агнёў. Побач, ля свайго століка ў прасьценку, бразгае відэльцамі афіціянта. У зале — прыглушаны гул. Добра, што вакзальныя рэстараны яшчэ абыходзяцца без аркестраў. А то-б расічапілася галава.

Тым часам Гарбацюк бярэца за нож і відэлец.

— Вы афіцэр? — пытаюся я.

— Гвардыі маёр запасу.

Ён адрезвае кавалак мяса і адпраўляе яго ў рот. Маёр? Можа быць. Вядома, пасъля капитана — маёр. Калі сапраўды не Сахно, дык, мусіць, які камандзір батальёна. А мо палітработнік? Ці пампатаў? Калі, скажам, танкіст. Калі танкіст — я яму прызнаюся ва ўсім і папрашу прабачэння. Перад танкістам я зьніму шапку.

20

З пагорка дванаццаць нямецкіх танкаў відаць як на далоні. Звужшы адлегласці, усе ў рад яны паўзуць па широкай разлегласці лагчыны. Праўда, паўзуць асцяярожна, відаць, не імкнучыся тусеніцамі душыць уцекачоў — яны іх нішчаць агнём. Глыбінны нутраны гул, усё мацнеючы, плыве над зямлём.

На фланг я ўжо не бягу. Прыйнуўшыся, уваходжу ў ланцуг, дзе ён трохі радзейшы, і падаю ў сънег. Сънег тут на глыбокі, навокал тырчыць шэвае дудзьдзё бывальнагу. Справа ад мяне шавеліца ствалом нехта ў паўщубку — ці не камандзір які? Толькі ён не камандуе. Цяпер ён, як і ўсе, радавы ў гэтым ланцугу старшыны Еўсюкова. З другога боку ад мяне таропка месціца ў сънезе даўганогі салдат у кароценькім шыніальку. Над засынжаным марозным стэпам блішчыць у смузе невысокое зімовае сонца.

Здаецца, мы ўсе загінем. Каб вызначыць тое, ная трэба быць пазорцам — дастоткова паглядзець наперад. І, па сутнасці, так недарэчна! Пасъля загіне Юрка, Каця. Наўрад ці ўратуеца і Сахно. Можна лічыць, што кожны з нас адзін для другога — ужо не існуе. Я — для Юркі, ён — для мяне. Застаюца хвіліны. Апошнія мае хвіліны. Самотнае гэта прадчуванье раптам бурыць недалёкі крык. Гэта ў ланцугу прыўстае на каленях старшына. Яго цёмная куртка десантніка здалёку відаць на асьнежаным доле.

— Агонь! Якога храна ляжаць! Агонь!

Так, вядома, трэба агню. Інакш, чым мы можам стрымаць гэтыя танкі? Толькі, што, мы ім зробім нашым агнём? Каб хоць парачку ПТР. Ды каб гранаты...

З ланцуга рэлка і бязладна пачынаюць бахаць віントоўкі. Нехта пускае доўгую чаргу з аўтамата. Танкі, напэўна, пакуль нас на ба-

чаць. Я ляжу ў нейкім здраницьвеньні, увабраўшы рукі ў мокрыя рукавы шыняля. Мерзнуць пальцы. Да самага калена гарыць, ные нага. У майм карабіне ўсяго пяць патронаў, і я вылупшчу іх, калі танкі падыдуць бліжэй. Каб пацэліць хоць-бы ў які трыплекс...

Танкі хутка сунуцца ўсё бліжэй. У лагчыне цяжкі маторны гул, прыглушанае стракатанье гусеніц. Уцекачоў перад ім ужо ня відаць — жывыя ўсе за павароткам. На шырокім бязладным шляху, здратаваным мнóstvам ног, — некалькі трулаў, разьбітая фурманка, бліжэй — наш, напэуна, сканалы, конь. Аднак нехта там ажывае і пачынае грабсьціся з-пад самых танкаў. Зьнямогла валочыць па сънезе, відаць, перабітыя ногі. Зараз-жа на лбе пярэдняга танка ўспыхвае агністая бліскайка, і чалавек назаўжды выцягваецца на сънезе.

— Агоны! Агоны!.. — крыйчыць Еўсюкоў.

Я кладу на далонь карабін і прыцэльваюся. Прыклад туга б'е ў плячо, і мне шкада марна патрачанага патрона. Мусіць, неўзабаве ён мне ой як спатрэбіцца! Нетаропка пачынаю цэліца зноў. І тут выбух грымотна рве побач. Позірк губляе цэль, мяне абдае смуродам і сънегам. На выбух я не азіраюся — я толькі адчуваю: ну вось і ўбачылі! Цяпер трymайся! Цяпер дадуць жару.

Але што гэта? Збоч на сънезе цераз лагчыну, нібы парваўшыся, мільгае чырвоная нітка. Раз, другі. І над адным танкам на касагоры зъяўляецца дымок. Я кідаю позірк на суседа ў паўшубку. Так і ёсьць — гэта ён б'е трасіруючымі. Толькі чаму дым? Няўжо падпаліў?

— Тр-р-рах! Тр-ррах!

Ірве з недалётам, перад ланцугом. На некалькі сэкунд танкі пра-падаюць за сънежна-земляной хмарай выбухаў. Я тыцкаюся тварам у дол. Наўкола шастаюць камякі, і калі вецер зганяе з ямкаў дым, наперадзе — незразумела радасны цуд: адзін танк гарыцы!

Проста ня верыцца, але так. Танкісты з яго ўжо павыскоквалі. У борце і ў вежы расчынены люкі, зад увесь ў агні. Два бліжнія да яго танкі спыняюцца. Пагорак адзываецца траскотнай вогненнай ярасцю.

— Па бочках агонь! Па бочках! — праз гул і грукат прарываецца зводдаль крык Еўсюкова. І тут толькі я разумею: на танках бочки з бензінам. Таму і такая ўдача.

Я прыцэльваюся ў нейкі бліжэйшы да нас танк, які марудна паварочвае свае шырокія грудзі на наш пагорак. Здаецца, у яго на борце нешта тырчыць. Бочки ці не, адсюль не разгледзіш. І я пасьпешліва страллю збоку, пакуль гэтае нешта яшчэ не закрыла вежа. Толькі знаку ад майго стрэлу ніякага — ні агню, ні дыму. А побач яшчэ і яшчэ бліскаюць трасіруючыя суседа ў паўшубку.

Той, задні, ужо апантана гарыцы. Чырвоная космы агню шугаюць на ветры, і чорны хвост дыму размашыста съцелецца над стэпам. Астатнія яго пакінулі, абышлі і пасьпешліва разварочваюцца ўнізе на наш пагорак. Паветра над ланцугом туга ніжуць іх густыя малапрыцэльныя чэргі.

“Не, гэта вам не ў лагчыне! Гэта вам не ў лагчыне!” — крычыць ва
мне злы, няўрымсьлівы голас. Нядаўняя паныласьць зынікае. Я ўжо
гатовы біцца. Я нават хачу, каб яны хутчэй падышлі. Дзіўнае, незра-
зумелае жаданье! Але ўсё роўна хачу. Мяне распірае запал і зла-
радства. І мусіць толькі таму, што гарыць іх падпалены куляй танк.
Астатнія-ж адзінацца сунуцца бліжэй. Неўзабаве нам будзе туга.

Але хай!

Ланцуг дружна бахае, стракоча, трукае бязладнымі стрэламі.
Упарты б'е трасірующимі сусед. Я прыгляджаюся да яго на вінтоўкі,
і ў мяне зьяўляецца здагадка, што яна трафейная, як і мой карабін.
Гэта нараджае пэўную думку. Я падхопліваюся са свайго месца і на
каленях і руках кідаюся ў сънег. Ззаду зноў блізка гахае. Зямля пада
мной пругка ўздрыгвае, асколкі з віскам распорваюць неба. Я пад-
трабаюся да чалавека ў паўшубку.

— Як-бы патрончыкаў? Хоць абойму, га?

Чалавек, не зважаючи на мяне, засяроджана цэліца і страле. Паслья сутаргава хапаецца за рукаятку затвора. Ён ужо немалады,
з сівымі скронямі. Пад белым каўняром паўшубка відаець чырвоны
кант шыняля — значыць, камандзір.

— Няма патронаў, — хрыпіць ён пракураным шаплявым гола-
сам, які мне здаецца знаёмы. Ды гэта-ж наш учараши знаёмы —
капітан, які ў сяле разгружаў “студабэкеры”. Вось табе і ДОП! Не
пастухаў тады, а цяпер прыпёrla! У яго адтапыранай кішэні тырчаць
каляровыя дзюбкі патронаў. І вось не дae...

Мяне ахоплівае злосць. Так і карціць аблаяць яго, але цяпер ня
да гэтага.

— Хоць адну абойму! — раздражнена прашу я. Капітан павароч-
ваецца ад карабіна.

— Ды ну, каціся адсюль! Ня дэмаскіруй!

Ён коратка зыркае на мяне, і я ўпершыню бачу яго напалоханы
твар, мітусыл выя вочы, разяўлены рот — ён яўна баіца. Як-же гэта
ён падбіў тады танк? Баючыся? Насуперак страху? Але і я, мусіць,
такі. Толькі я ня бачу сябе. Усе мы тут ня ў лепшым выглядзе, і ня
дзіва. Вылайаўшыся ад прыкрасыці, я па сънезе грабуся ад яго на сваё
месца. Але не прапаўзаю і паловы шляху, як ззаду люта расшчэплі-
ваецца зямля, мяне аглушае. Адначасна нешта хлёстка выцінае па
бядру і карку. Праўда, у сэкундай яснасці я адчуваю: гэта не аско-
лак — гэта камякі. Крутнуўшыся на сънезе, зараз-же азіраюся —
наўзядагон шугае тугі, змрочны клуб дыму. Сэкунд пяць капітана
зусім ня відаць, потым праз дым на дOLE пачынае краямі азначацца
яма. Адна пустая, сувежая, пыльная яма і больш нічога. Разграбаючы
рукамі сънег, я кідаюся да яе. Там цяпер сковішча, а мо і паратунак.
Я ўжо ведаю: другі раз у адно месца снарады не падаюць.

Мяккая і цёплая яма хавае мяне ад агню. Праўда, тут моцна сымяр-
дзіць трацілам і неглыбока, ня болей, чым на аднаго. Але кулям мяне
не дастаць. Капітана нідзе няма. І нічога ад яго тут няма. Нават дзіў-
на! Толькі вось пад бокам у мяне нешта муляе, я мацаю рукой —

гэта закапцелы прыклад карабіна з абарванай почапкай. І ўсё. Ад-
кідаю абломак преч. І тады бачу нешта недарэчнае воддаль. Пашку-
матаны, вывернуты поўсюць наверх паўшубак з абрывукам партуплэ.
Ля яго нешта шызавата-парнае, залітае крывей. Кроў і наўкола, на
перамешаным з зямлёю сънезе. Эх, капитан, капитан!.. Але патроны!
Гэтая думка надае мне раптоўнае жавасці. Азірнуўшыся на танкі,
я высококаю з ямы. Нізка прыгнуўшыся, сігаю да акрываўленых
рэштак чалавека, ад якіх на марозе прыкметна ідзе пара. Зацяўшы
гідлівасць, ліхаманкава варушу ашмоцце вонраткі. У дзіравай кі-
шэні сапрауды дэльве абоймы бранябойных патрону. Адна, праўда,
ужо расчатая, але Бог з ёй. Побач у рукаве паўшубка пруцяне на
сънезе адарваная капитанава рука. Ваксовага колеру пальцы паціху
растапырваюцца і заміраюць. Я халаю патроны і кідаюся ў яму.

“Ну, гады, цяпер ідзіце! Цяпер мы падзіравім вашыя бочкі!” —
думаю я піхаючы ў магазын патроны. Тым болей, што танкі ўжо па-
дышлі бліжэй, цяпер ужо можна выбіраць, куды цэліць.

Толькі чамусьці яны ня ідуць. Яны ўсе сталі ў рад мэтраў за ча-
тырыста ад ланцуґа і скроўваюць на пагорак сваё гарматы. Я пры-
ладжаюся на краі ямы і не пасплюваю ящчэ даўмеца, як быць
далей, калі пагорак ва ўсю глыб скаланаецца ад некалькіх выбуху.
Над галовамі фыркочуюць высокія асколкі. У паветры патыхае серная
горыч трацілу. Я прыціскаюся да мяккага, пабітага асколкамі боку
ямы, уцягваю ў плечы галаву. Танкі пачынаюць беглы агонь з гармат.

— Тр-рах! Тр-р-р — р-рах!.. Трах... рах!

Ого, сабакі, вось гэта даюць! Пагорак завалаквае пылам, у па-
ветры змрочны туман выбухаў. Сънежны дол хутка чарнее ад безлічы
воспін-ямак. Я бачу, як на тым фланзе нехта перабягае. Але не зра-
зумееш, куды — назад ці ў яму. Цяпер неакапаным — ліха.

Я страляю. Праўда, карысьці ад таго пакуль што ніякай. Напера-
дзе толькі мільгане бліскавка, і ўсё. Куды трапляюць кулі, не зразу-
мееш. На танках калі і ёсьць бочкі, дык яны ўжо ўсе прыкрыты ве-
жамі. Цяпер іх ня возьмеш — гэта ня з борта. Біць-жа ў браню —
марная справа.

І тут гахае зусім побач. Мянен зноў глушыць, бы затыкае ватаю
вшы. Зьверху сыплецца, сыплецца без канца. Ну і ну! Палой шыняля
я захінаю карабін і курчуся ў яме. Ірве яшчэ і яшчэ. Прый кожным
выбуху цела незнарок туга, да болю съціскаецца. Нутро маё, раз-
пораз скаланаючыся, прымое на сябе штуршкі ад зямлі. Але трэба
паглядзець, дзе танкі. Аказваецца, яны не съпляшаюцца. Пасьля пер-
шага дружнага напору іх страляніна радзее. Радзеюць і выбухі. Ця-
пер яны б'юць прыцэльна. Сволачы! Што робяць! Срэл — выбух, і
аднаго салдата ў нашым ланцугу няма. Пасьля выбух на месцы дру-
гога. Ось гэта тактыка! Такой я яшчэ ня бачыў. Яны выбіваюць нас
паасобку. На месцах салдатаў у ланцугу рад чорных ямаў. Так нас
не надоўга хопіць.

Каб хоць пащэнціла пацэліць у трывлекс! Асьляпіць які танк! Я
зноў прыкладваюся і страляю ў каўпак пэрыскопа, што ледзьве

ўгадваецца на плоскай вежы. Толькі ня трапіш — далёка... Хапаюся за рукаятку, каб перазарадзіць, як ралтам нешта размашыста съёбасе па твары, заляпляе вочы, рот... Ацёршыся рукавом, бачу — за два крокі наперадзе тырчыць у сънезе снарад. Ірван! Я съцінаюся ў яме, ашчаперыўшы голаў. Але праз сэкунду разумею: не рване, гэта балванка. Яны ўжо б'юць па нас і балванкамі!

Пераседзеўшы з паўхвіліны, я зноў асьцярожна высоўваюся з ямкі. Няцяжка здагадацца, каторы з танкаў стрэліў па мне балванкаю. Вунь ён непадалёк ад таго, што дагарае ззаду. Мнё добра відаць чарнае зрэнка яго гарматы. Яна скіравана сюды. Значыць, стрэліць яшчэ. Хоць-бы не асколачным. Але што рабіць? Я прыцэльваюся ў гэтую зрэнку, думаецца, мо дастану каго праз гармату. Можа-ж так здарыцца, калі перазараджаюць і адкрыты затвор. Гэта, вядома, малаверагодна, але іншай магчымасці ў мяне няма. Я вельмі старанна цэлюся, цяпер я не могу прамахнуцца. Аднак яшчэ не паспіываю націснуць на спуск, як ззаду, цяжка дыхаючы, нехта валіцца ў яміну. Стрэл адбываецца заўчастны, і я адчуваю — не пацэліў.

Я падбіраю ногі і азіраюся. У яміне малады салдат з замурзаным зямлёю тварам і ў касцы, якая спаўзла яму на самыя вочы. Адзін рукаў ягонага шыняля прадраны і ў крыві. Я думаю, хлопец папросіць перавязаць.

— Фу, дабег! — задышліва кажа ён, зыркаючы вачыма па маіх пагонах. — Я во, каб чым-небудзь звязаць...

З-за пазухі на палу шыняля ён выкладае некалькі гранат. Гэта “лімонкі”. Я гляджу на іх і ня цымлю: навошта іх звязаць? Звычайна звязаюць РГД, калі кідаюць пад танкі. А “лімонкі”? Усяго трэ, ды і тыя нямаведама як змацаваць разам.

— Я-б сам, ды во! — варушыць ён акрываўленай без рукавіцы левай рукой. — Адной ня ўпраўлюся.

— А кінеш? — недаверліва пытаюся я.

Хлопец узынімае на мяне свае ўпартыя вочы.

— Кіну. Правая-ж — во! Хай падыдуць.

— Сапрауды, можа і варта паспрабаваць. Толькі, чым іх звязаць у адно?

— А во, можа, абмоткай? — падказвае хлопец.

— Давай.

Мы хутка раскручваем з ягонай нагі зялённую скарэлую абмотку. Адклаўшы карабін, я неяк завязваю ў яе трэй гранаты. Гранаты чорныя з зялёнымі ўзрывальнікамі. На планцы ў адной вышкрабана нечым вострым: “Коваль М.”

Побач зноў гахае, на галовы сыплецца сънег. Я пазіраю на ланцуг — мабыць хутка тут нікога ўжо і не застанецца. Вось тады яны, вядома, і пойдуть. А так навошта ім рызыкаваць?

— А вы, мусіць, снайпер? — кажа хлопец. Я азіраюся, і ён ківае галавой на танкі. — Лоўка яго! Бранябойным, ага?

— Гэта ня я.

— Ды ну! Я-ж бачыў, — з нэрвовай упартасцю пярэчыць Коваль,

скурчыўшыся на дне ямы. Ён малады і нейкі дужа заядлы ў наіұнасьці свайго намеру. Мяне гэта пачынае раздражняць.

— Ты вось што, — з прыкрасыцю кідаю я. — Шпар лепш у тыл. Паранены... Няма чаго тут ацираца.

Хлопец нездаволена зыркае на мяне чыстымі, але злымі вачыма.

— Не. Я падарву хоць аднаго гада.

— Падарвеш! Вось зараз як усмаліць — дык сам съярша падарвешся!

— Да ну!

Салдат недаверліва выглядае з ямы. Здаецца, ён сапрауды наважыўся сваімі “лімонкамі” падарваць танк.

Так, яны смаляць. Яны ўвачавідкі выбіваюць наш ланцуг. Б’юць балванкамі і асколачнымі. Для кожнага — пэрсанальны снарад. Ці не замнога гонару! Мусіць, снарадаў у іх многа, вось яны і помсьцяць за спалены танк. Капітана даўно няма, а танк, ім падпалены, усё гарыць.

— Тр-пах!

Мы абодва ўраз угінаемся, стукнуўшыся ў яме галовамі. Выбух абкідае плечы хваляю зямлі і сынегу. Гэта, здаецца, па нас. Але яміна ратуе. Хлопец паднімае твар і пазірае на мяне. У ягоных вачах, аднак, ніколечкі страху. Толькі насыцярожанасьць і бязрадасная ўпартая цярплюасць.

— Ты даўно такі герой?

— Чаго? — не разумее хлопец.

Ну, съмелы такі даўно? — кричу я праз гримоцыце выбухаў.

— Я злосны. А ня съмелы.

— Злосны?

— Ну! Бо безабразіе!..

Неарганізаванасьць, бязладзьдзе — гэта факт. Адблі палову Украіны, прапрвалі фронт, акружылі Кіраваград. А тут вось няўязка.

Мы вытрасаем з-за каўняроў сънег і зямлю, і я думаю, ці не за- надта яны ўжо выдатковаліся на нас? Два снарады на адзін цэль. Хоць трэці, мабыць, ужо будзе апошні. Ідыёцкая ўсё-ж справа — чакаць пагібелі ў гэткай бездапаможнасьці. У безвыходным, пакутным напруженыні зьяўляеца жаданыне, каб танкі зрушыліся з месца, хай пайшлі-б хоць назад, хоць наперад, абы толькі ўнялі свой агонь. З часам я таксама пачынаю паглядаць на шэрную абмотку, у якой звязаны тры лімонкі.

І тады невыразным бакавым позіркам я прыкмячаю над стэпам трасер. Не, гэта ня куля. Чырвоная агніявая зорачка, пыхнуўшы на вежы танка, шырока сігае ў неба. Я азіраюся на сяло — у вішаныніку ля крайняе хаты стаіць “трыццацьцяцьвёрка”. Адкуль яна ўзялася? І другая выпаўзае з двара і спыняеца за плятнём. Пераведжу позірк на вуліцу — і там, за мазанкамі і вішнякамі, варушацца шэрыя ў аблезлым зімовым камуфляжы танкі. Відаць, яны толькі што падышлі. Гэта нашыя танкі, іх ня дужа багата, але яны падмога, паратунак, з імі ўжо нам добра. “Ага, не падабаецца!” — кричу я. Той

нямецкі танк, па якім выцяў снарад, затузаўся на месцы і съпешна разварочвае вежу. Яшчэ адна бліскаўка мільгае цераз край пагорка над лагчынай, але няtrapна. Бранябойны плёскae ахапкам сънегу ў борт рабога танка. Потым, адскочыўши, рыкашэтам б'е ў сънег яшчэ раз і зьнікае. Але тут джагаюць новыя трасеры. Сяло пачынае ярасную гарматную гаману, і яна так цяпер нам мілая.

З ланцуga ўжо нехта бяжыць уніз, да хат. Нехта ўстае і падае, мільгае сярод закапцелай, перамешанай са сънегам зямлі, мусіць, ха-ваеца у яміну. Ці не адыход? Здаецца, так і ёсьць. Я неўзабаве бачу на сънегавой шэрасьці знаёму постаць у куртцы — гэта Еўсю-коў. Ён бяжыць між ямак і махае астатнім рукой: назад!

А нямецкія танкі на скіле лагчыны, трывожна заварушыўшыся, заднім ходам таксама даюць назад. Выбухі на нашым пагорку амаль усе разам съціхаюць. Увесь свой агонь немцы пераносяць у сяло. Це-раз нашыя головы з двух бакоў джагаюць трасеры. Фурк-фурк! — ледзьве не зьбіваюць галовы балванкі. Але з лагчыны танкі не адыхо-дзяць — яны перастройваюцца і забіраюць правей, збоч ад сяла. І мы нічым ня можам перашкодзіць ім — там мы бяссільныя.

Што рабіць далей? Можа цяпер мы тут і не патрэбны? Сапрауды, трэба адыходзіць — пагібел пакуль адтэрміноваеца. Мо яшчэ ўсё і абыдзеца? Я падхопліваюся ў яме і гукаю салдату. Але ён, на-супіўшы свае съветлыя бровы, чамусьці не праяўляе ніякага спрыту.

— А ну, перабежкамі!

Коваль сапе і не варушицца ў мяккім доле.

— Не пайду.

— Што? Ты каманду чуў?

— А што каманда? Я ранены.

Ён кратает нягнуткай левай рукой, другую прыціскаючы да гру-дзей пакунак з гранатамі.

— Ты што, з глузду зъехаў? — кричу я. — Што ты цяпер ім зробіш?

Нашыя ўсе перабягаюць па скіле ўніз. Там нямецкія танкі ўжо іх ня ўбачаць. Гахае ў стэпе і на tym баку ў сяле. Пачалася танкавая дуэль, у якой пяхоце ўжо няма чаго рабіць.

— Не, — упарціца хлопец і выцягваеца на май належаным месцы. — Гады! Яны Маскальчукава забілі!

Ён раптам хліпае і па брудным твары размазвае сълёзы. Позірк яго паныла ўпіраеца ў нямецкія танкі. А тыя кудысь паўзуць і паўзуць. Напэўна, абыходзяць сяло.

Тады хлопец хліпае мацней і падхопліваеца з ямы. Я яшчэ не паспываю съцяміць, як ён бяжыць з сваімі гранатамі некуды ўбок. Ці не напярэймы танкам?

— Стой! Ты куды? Вярніся!

Але ён нават не азіраеца. Неўзабаве падае ў нейкую яму, пасьля падхопліваеца і бяжыць далей.

Вось дураны! Упартасьці і злосьці нават залішне, а памяркоўнасці — ні на грош. Няхай нават... ён іх дагоніць, дык што карысьці?

Хутка ён дзесьці зынікае сярод ямаў, мне-ж трэба ў сяло. Як гэта ні дзіуна, а здаецца — яшчэ выпадзе пабачыць Юрку. Як ён там, дружа?..

І я выпаўзаю з ямы на размечены выбухамі сънег.

ірацяг будзе

— * —

КАЛІ ХОЧАШ БЫЦЬ ЗДАРОВЫМ

Часта бывае, што чалавек страчвае сваё здароўе толькі таму, што **ня** ведае элемэнтарных правілаў ірафіляктыкі. Хварэючы за здароўе людзей і імкнучыся засыерагчы іх ад непрыемнасцяў, я напісаў вось гэтыя парады.

Не насіце на сэрцы камень. Па старайцеся съкінуць яго і вам стане значна лягчэй.

Але **ня** варта трymаць яго за пазухай, бо камень, — гэта будаўнічы матэрыял і пускаць яго трэба толькі па прызначэнню.

Калі вы даглядаеце зубы, дык ведайце, што гэта яшчэ **ня** ўсё. За языком таксама трэба сачыць. Так, вельмі шкодная прывычка часаць язык. Але не ўпадайце і ў другую крайнасць: не дазваляйце сябе цягнуць за язык, бо гэта негігіенічна.

Чысціня, як вядома, залог здароўя, таму аддавайце ёй асаблівую ўвагу, бо, на-пэўна, **нічога** ніяма горшага, чым чалавек з начыстымі рукамі ці сумленнем.

Дзеля захавання зроку старайцеся ніколі не падглядаць за суседзямі, таму што пры гэтым вочы глядзяць у розных кірунках і развязваеца касавокасць. Па гэтай-же прычыне шкодная і прывычка касавурыцца на каго-небудзь.

У мэтах ірафіляктыкі прастудных захворванняў я нікому **ня** раю лаяцца на марозе. У съпёку таксама лаяцца **ня** менш шкодна. І наогул **ні** ў якое надвор'е гэта ніяварта рабіць: у час лаянкі ў роце зынікае сквазыняк, які можа прывесці да катара верхніх дыхальных шляхоў.

Вельмі шкоднай справай зъяўляеца і перамыванье костачак знаёмым або суседзям.

Таксама трэба сказаць, што вельмі дрэнна, калі ежа становіца закускай. Таму лепш за ўсё рабіць так: пад'есці, а потым выпіць, напрыклад, кампот, а **ня** так, як гэта робяць некаторыя — выпілі, закусілі...

Па жыцці я раю вам ісьці широкімі крокамі, а не семянішь дробнай трусыцой: пры такой хадзе дыханыне ў чалавека больш глыбокае, а самапачуцьцё — добрае. Пытаеце, як пры гэтым трymаць галаву? Вядома, высока. Але **ня** трэба яе залішне падымати, бо можна **ня** ўгледзець, што ў вас пад нагамі, і спатыкнуша.

Прытрымлівацца гэтых правілаў і вы будзеце жыць доўга і не хварэць,
Будзьце здаровы!

Рыгор Лазуркін

ЛЮДЗІ ДОБРАЕ ВОЛІ.

“Беларускі Съвет” атрымаў наступныя грашовыя ахвяры:

Др. В. Тумаш	— \$10.00
Др. В. Кіпель	— \$25.00

Вялікае Вам ДЗЯКУЙ!

СЁЕ - ТОЕ... і яшчэ НЕШТА...

... Сем разоў прымерваўся, а адрезаць не далі.

— Малпа таксама поўзала на чатырох, пакуль яя стала чалавекам, — съцвярджаў п'яны.

Воўк у авечай шкуры куды больш небясь-печны, чым авечка у воўчай шкуры.

У паліцыі здарыўся пажар: на затрыманым злодзеі шапка загарэлася.

Існуе тры катэгорыі людзей: галодныя, сытыя і ненасытныя.

Гэта не бяды, калі ёсьць мазоль, бяды калі на яго наступаюць.

— Усё жыцьцё змагаўся, — скардзіўся гулттай. — Да абеду змагаўся з голадам, а пасля абеду — са сном.

Цесныя сувязі шырока расчыняюць дзіверы.

Глупства не зьяўляецца манаполіяй дурняў.

У каханьяня няма дарожных знакаў, таму на яго дарогах шмат катастроф.

Які зьдзіўляючы парадокс: вады ў рот набраўши — маўчаць, гарэлкі ў рот набраўши крычаць.

Блаха — блысе: — Пойдзем пешкі ці пачакаем сабаку?

Плаваюць рознымі стылямі, топяцца — адным.

Калі меркаваць па хобату, то камар і слонь аднолькавыя.

Каб сесьці каму-небудзь на шыю, не абавязкова быць акрабатам.

Шыя скардзілася: — Язык балбоча глупства, а мне за гэта паладае.

Пень застаецца пнём, хоць кол на галаве чашы.

Пра мёртвых гавораць толькі добрае... Дзякаваць Богу, што нас яшчэ лаюць.

На адну доску караля і пешку ставяць толькі ў шахматнай гульні.

Шануй старасць! Гэта твая будучыня.

Гумар

— Дзе пасьведчанье?
— Я пазычыў Толіку. Ён хocha напужаць
сваіх бацькоў.

— Ты што, лічыш мене ільётам?
— Не, але я мог і памыліцца.

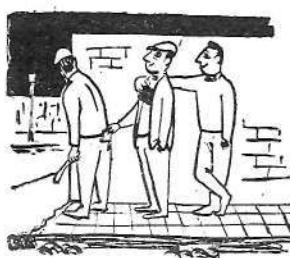
— Ідзі абедаць!

— І не ўдаюся атрымачыць чыстае субстанцы?

— Янка, чаму ты не садзішся за лаўку?
— Не магу, — спадар настаўнік — учора
тата растлумачваў мне задачку.

Кліент гаворыць афіцыянтцы:
— Што гэта ў вас напітак такі мутны?
— Напітак ня мутны, гэта шклянка
брудная.

Бяз слоў.

— Цікава: напіліся мы, а двойца ў вачах
у афіцыянта.

— Чаму вы не прымаеце лякарства? —
строга спытаў доктар.
— Яно вельмі агіданае.
— Магу вам даць параду: піце лякарства,
а думайце, што п'яцё гарэлку.
— Ведаеце, доктар, ужо лепши я стану
піць гарэлку, а думаць буду, што п'ю
лякарства.

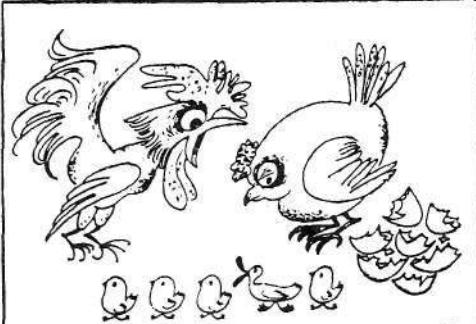
—Жартам *Кажуць...*

— Жонцы даў слова, што
рука мая больш не дакра-
нецца да чаркі...

— Калі на працягу трох дзён вы не
прышлеце мне выкуп, я вярну вам жон-
ку!

— Развод!

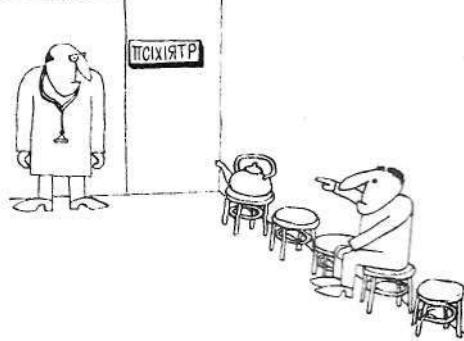
— Мая жонка мне дыхнуць не
дае.

— Мая наадварот. Заўсёды сус-
тракае словамі: «А ну, даражонь-
кі, дыхні!».

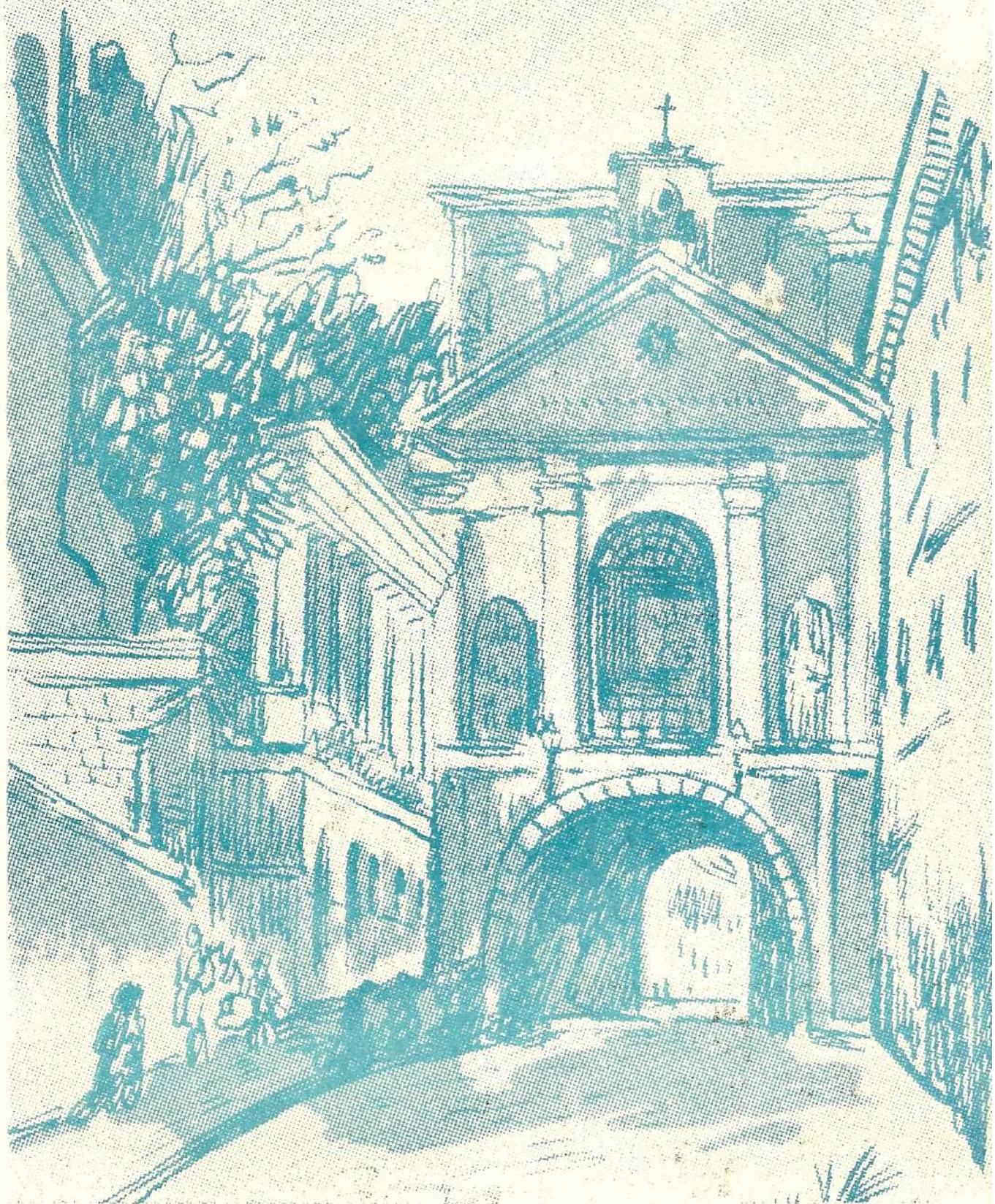
ДОБРАЯ ЦЕЩЧА

— Не разумею, як гэта магчы-
ма: ты безульянна сварышся з
жонкай, а цёшчу ў той жа час
хвалиш?

— Бачыш, дружка, яна заўсёды
была супроць нашага шлюбу...

— Так, але цяпер яго чарга...

Толькі ў сэрцы трывожным пачую
За краіну радзімую жах,
Успомню Вострую Браму святую
І ваякаў на грозных канях.

М. Багдановіч

Editor and Publisher: Nikolas Prusky
1086 Forest Hills Ave., SE. Grand Rapids, Mich. 49506 USA.